

IRAK'TAN IRAĞA: 2003 SONRASI IRAK'TAN KOMŞU ÜLKELERE VE TÜRKİYE'YE YÖNELİK GÖÇLER

AWAY FROM IRAQ:
POST 2003 IRAQI MIGRATION
TO NEIGHBORING COUNTRIES AND TO TURKEY

الهجرة من العراق الى أفاق بعيدة
الهجرات التي تلت عام 2003 من العراق الى دول الجوار وتركيا

ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

IRAK'TAN IRAĞA: 2003 SONRASI IRAK'TAN KOMŞU ÜLKELERE VE TÜRKİYE'YE YÖNELİK GÖÇLER

AWAY FROM IRAQ: POST 2003 IRAQI MIGRATION TO NEIGHBORING COUNTRIES AND TO TURKEY

الهجرة من العراق الى آفاق بعيدة
الهجرات التي تلت عام 2003 من العراق الى دول الجوار وتركيا

Rapor No: 21
Kasım 2010

Ankara - TÜRKİYE © 2010

Bu raporun içeriğinin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu raporda yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Tarihçe

Türkiye’de eksikliği hissedilmeye başlayan Ortadoğu araştırmaları konusunda kamuoyunun ve dış politika çevrelerinin ihtiyaçlarına yanıt verebilmek amacıyla, 1 Ocak 2009 tarihinde Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) kurulmuştur. Kısa sürede yapılanan kurum, çalışmalarını Ortadoğu özelinde yoğunlaştırmıştır.

Ortadoğu’ya Bakış

Ortadoğu’nun iç içe geçmiş birçok sorunu barındırdığı bir gerçektir. Ancak, ne Ortadoğu ne de halkları, olumsuzluklarla özdeşleştirilmiş bir imaja mahkûm edilmemelidir. Ortadoğu ülkeleri, halklarından aldıkları güçle ve iç dinamiklerini seferber ederek barışçıl bir kalkınma seferberliği başlatacak potansiyele sahiptir. Bölge halklarının bir arada yaşama iradesine, devletlerin egemenlik haklarına, bireylerin temel hak ve hürriyetlerine saygı, gerek ülkeler arasında gerek ulusal ölçekte kalıcı barışın ve huzurun temin edilmesinin ön şartıdır. Ortadoğu’daki sorunların kavranmasında adil ve gerçekçi çözümler üzerinde durulması, uzlaşmacı inisiyatifleri cesaretlendirecektir. Söz konusu çerçevede, Türkiye, yakın çevresinde bölgesel istikrar ve refahın kök salması için yapıcı katkılarını sürdürmelidir. Cepheleşen eksenlere dâhil olmadan, taraflar arasında diyalogun tesisini kolaylaştırmaya devam etmesi, tutarlı ve uzlaştırıcı politikalarıyla sağladığı uluslararası desteği en etkili biçimde değerlendirebilmesi, bölge devletlerinin ve halklarının ortak menfaatidir.

Bir Düşünce Kuruluşu Olarak ORSAM’ın Çalışmaları

ORSAM, Ortadoğu algılamasına uygun olarak, uluslararası politika konularının daha sağlıklı kavranması ve uygun pozisyonların alınabilmesi amacıyla, kamuoyunu ve karar alma mekanizmalarına aydınlatıcı bilgiler sunar. Farklı hareket seçenekleri içeren fikirler üretir. Etkin çözüm önerileri oluşturabilmek için farklı disiplinlerden gelen, alanında yetkin araştırmacıların ve entelektüellerin nitelikli çalışmalarını teşvik eder. ORSAM, bölgesel gelişmeleri ve trendleri titizlikle irdeleyerek ilgililere ulaştırabilen güçlü bir yayım kapasitesine sahiptir. ORSAM; web sitesiyle, aylık Ortadoğu Analiz ve altı aylık Ortadoğu Etütleri dergileriyle, analizleriyle, raporlarıyla ve kitaplarıyla, ulusal ve uluslararası ölçekte Ortadoğu literatürünün gelişimini desteklemektedir. Bölge ülkelerinden devlet adamlarının, bürokratların, akademisyenlerin, stratejistlerin, gazetecilerin, işadamlarının ve STK temsilcilerinin Türkiye’de konuk edilmesini kolaylaştırarak, bilgi ve düşüncelerin gerek Türkiye gerek dünya kamuoyuyla paylaşılmasını sağlamaktadır.

İçindekiler

Özet.....	5
Giriş	6
Bölüm 1: Dönemlere Göre Irak'tan Göç.....	8
1.1. 2003 Öncesi Irak'tan Göç.....	8
1.2. 2003-2006: İşgal Altında Yaşam ve Göç.....	9
1.3. 2007 Sonrası: Geç Gelişen Uluslararası Koruma ve Değişen Politikalar.....	11
1.3.1. Göç Sırasında Cemaatleşme.....	12
1.4. Irak Göçünün Hacmi, Sayısal Boyutları ve Güzergâhları.....	13
1.4.1. Başlıca Sığınak Komşu Ülkeler.....	14
1.4.2. Irak'a Dönüş Mümkün mü?.....	15
Bölüm 2: Türkiye'ye Iraklı Göçü.....	16
2.1. Yeni Göçlerin Kavşağında Türkiye	16
2.2. Türkiye'deki Kabul Durumu.....	17
2.2.1. Düzensiz Göçmenler.....	18
2.2.2. Sığınmacılar.....	18
2.2.3. Mevsimlik Göçmenler / Bavul Tüccarları	20
2.2.4. Türkiye'de Yasal Olarak İkamet Edenler	21
2.3. Neden İstanbul?	22
2.4. Türkiye'de Iraklıların Göçünü Düzenleyen Kurumlar.....	23
2.4.1. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK).....	24
2.4.2. İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı (İKGV).....	24
2.4.3. Uluslararası Katolik Muhacerat Komisyonu (ICMC).....	25
2.4.4. Uluslararası Göç Örgütü (IOM).....	26
2.4.5. Irak Büyükelçiliği/ Konsoloslugu.....	26
2.4.6. Helsinki Yurttaşlar Derneği (HYD).....	26
2.4.7. Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği (ITKYD).....	27
2.4.8. Caritas.....	27
2.4.9. Keldani-Asurî Yardımlaşma Derneği (KADER).....	27
2.4.10. Uluslararası Af Örgütü.....	28
2.4.11. Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD).....	28
2.5. Geçici Sığınma ve Uydu Kentler.....	28
Bölüm 3: Politika Önerileri.....	29
Sonuç.....	30
Kaynakça	33

TAKDİM

Türkiye, modern Irak'ın kuruluşundan bugüne Irak'tan sürekli olarak göç almıştır. Irak'ın içinden geçtiği siyasi, ekonomik ve toplumsal süreçlere bağlı olarak göçün ölçeği ve dinamikleri değişiklik göstermiştir. Ancak 1991'de yarım milyon Iraklı mültecinin sınırlarına dayanması Türkiye'nin uzun süredir karşı karşıya kaldığı en büyük mülteci kriziydi. 2003 sonrası dönemde, Türkiye'ye yönelik Irak kaynaklı göç 1991 krizine göre daha düşük bir düzeyde de olsa devam etti. Kuşkusuz Irak, Türkiye'nin göç aldığı ülkelerden yalnızca biridir ve incelenmesi gereken tek ülke değildir. Ancak Irak'ın içinden geçtiği kritik sürecin Türkiye'yi de içine alan çok geniş ve çok boyutlu bölgesel etkilerinin olması, ORSAM olarak ilimizi Irak'a yoğunlaştırmamızı gerekli kılmaktadır.

Diğer taraftan, Irak'tan göçün sürmesi ve 2003 sonrasındaki göçün açtığı yaraların sarılamaması, Irak'ın yeniden inşası sürecinde büyük sıkıntılar oluşturacaktır. Dr. Didem Danış'ın belirttiği gibi, Irak'tan göçün en bariz etkilerinden biri Irak'ın etnik ve dini çeşitliliğinin yok olması; ülkede mekânsal açıdan ayrılmış, toplumsal olarak parçalanmış bir yapının ortaya çıkması olmuştur. Bir başka önemli etki ise, Irak'ın ulusal bütünlüğünün sosyal anlamda parçalanması anlamına gelen cemaatçiliğin güçlenmesidir. Akrabalık, hemşerilik, etnik veya mezhepsel aidiyetler çevresinde kurulan dayanışma ağları ve bundan beslenen cemaatçi ilişkiler, sadece Irak'ta kalanlar için değil, Irak dışında kendilerine yeni bir hayat kurmaya çalışan göçmenler için de önemli bir dayanak haline gelmiştir.

Dr. Didem Danış'ın, 2003 sonrasında Irak'tan komşu ülkelere ve Türkiye'ye yönelik göç sürecinin araştırıldığı bu çalışması iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde 2003 öncesi, 2003-2006 arası ve 2007 sonrası olmak üzere üç dönemde Irak göçünün gelişimi ele alınmaktadır. Raporun ikinci bölümünde ise, Türkiye'ye gelen Iraklıların göç ve ikamet şekilleri, sosyal ve ekonomik koşulları incelenmektedir. Son bölümde ise Türkiye'deki Iraklılarla ilgili bazı politika önerileri sunulmaktadır.

Raporda, göç sürecinin dikkat çekici pek çok boyutu bulunabilir. Bunlar arasında, mültecilerin Irak'taki yerlerine geri dönme olasılığının tartışıldığı bölümde ulaşılan sonuçların bilhassa önemli olduğu düşüncesindeyiz. Tespitlere göre, mültecilerin geri dönüşü için yurtlarını terk ederek gurbet yollarına düşmelerine neden olan faktörlerin ortadan kalkması şimdilik bir hayal olmanın ötesine geçmemektedir. Nitekim yapılan araştırmalar da pek çok Iraklı'da için geri dönüş beklentisinin kalmadığını göstermektedir.

ORSAM olarak önümüzdeki dönemde, Irak'tan gerçekleşen göçün farklı boyutlarına ilişkin yeni çalışmalar yayınlamayı planlamaktayız. Zira bu “sessiz kriz” insani boyutlarla sınırlı kalmayacaktır. Üzerinde çokça düşünülmesi, araştırma yapılması ve politika önerileri geliştirilmesi gerekmektedir. Yeni çalışmalarla ilgili her türlü görüş ve tekliflerinize açık olduğumuzu belirtmek isteriz.

Bu vesileyle, Dr. Didem Danış'a ve ekibine titiz çalışmaları için teşekkürlerimizi sunuyor, yeni çalışmaların hazırlanması için güzel bir örnek oluşturması temennisinde bulunuyoruz.

Hasan Kanbolat
Başkan

Hazırlayanlar:

Araştırmacı: Dr. Didem Danış, (Galatasaray Üniversitesi ve ORSAM Danışmanı)
Araştırma Asistanları: Damla Bayraktar, Gül Çatır, Emin Salihi
Raportörler: Dr. Didem Danış, Damla Bayraktar

IRAK'TAN IRAĞA: 2003 SONRASI IRAK'TAN KOMŞU ÜLKELERE VE TÜRKİYE'YE YÖNELİK GÖÇLER

Özet

Irak'ta 1991'den beri sürmekte olan şiddet ve istikrarsızlık ortamı dört milyondan fazla kişinin ülke dışına göç etmesine, bir o kadar kişinin de ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalmasına yol açmıştır.

Irak dışına yönelik göçün en önemli durakları komşu ülkeler olmuştur. Suriye'ye bir milyona yakın Iraklı sığınırken, yarım milyondan fazlası da Ürdün'e yönelmiştir. Türkiye de, Iraklı sığınmacı göçmenler için önemli bir ülke olmuştur. 1991 yılında yarım milyon Iraklı'nın Türkiye sınırlarına gelmesini tetikleyen mülteci krizinden beri az ama sürekli bir Iraklı göçü devam etmiştir.

Irak göçünün gelişimi üç dönemde ele alınabilir: 2003 öncesi, 2003-2006 arası ve 2007 sonrası. Saddam Hüseyin yönetiminin hüküm sürdüğü 2003 yılına dek süren ilk dönem, 1980-88 İran-Irak Savaşı, 1991 Körfez Savaşı ve sonrasında uygulanan uluslararası ambargolar sırasında siyasi baskılar ve sosyo-ekonomik sebeplerle pek çok Iraklı'nın bazen bireysel, bazen de kitlesel olarak ülke dışına göç etmesine yol açmıştır. 2003'te Amerikan işgaliyle başlayan ikinci dönemde, Baas rejiminin düşmesi kısa bir süreliğine Iraklıların umutlanmasına ve yurtdışındakilerin bir kısmının geri dönüşüne neden olmuş, ancak kısa sürede kötüleşen şiddet ortamı yeni göç dalgalarını tetiklemiştir. 2003-2006 arası dönemde, ülkeye huzur ve demokrasi geleceğini düşünen Amerika Birleşik Devletleri'nin etkisiyle, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) Iraklıların iltica dosyalarını askıya alarak, komşu ülkelerde sığınma başvurusu yapanların uzun bir bekleme dönemi yaşamalarına neden olmuştur.

Irak göçünün üçüncü ve şimdilik son dönemi 2006 yılının Aralık ayında BMMYK tarafından Iraklıların uluslararası koruma ihtiyacı ile ilgili bir tavsiye kararı alınmasıyla başlamıştır. BMMYK bu kararında, Irak'ın özellikle güney ve orta bölgelerinde şiddet olaylarının yoğun olarak yaşandığını belirtmiş ve bu bölgelerden göç eden kişilerin sığınılan ülkeler tarafından geri çevrilmemesi gerektiğinin altını çizmiştir.

2007 yılından itibaren ABD'nin Irak'tan mülteci kabul etmeye başlamasıyla Türkiye'deki sığınma başvurularının işlenmesi hızlanmış ve Iraklılar kurumlar arası etkin işbirliği sayesinde başarılı bir şekilde üçüncü ülkelere yerleştirilmiştir.

Komşu Arap ülkelerindeki durumdan farklı olarak, Iraklıların çoğu Türkiye'de geçici bir süre kaldıktan sonra başka ülkelere göç etmiştir. Bunun başlıca nedeni Türkiye'nin imzalamış olduğu anlaşma

ve düzenlemelere göre Türkiye'nin diğer Avrupa'dan gelmeyenler gibi Iraklılar için de bir iltica sağlama yükümlülüğünün bulunmamasından kaynaklanmaktadır. 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki coğrafi sınırlama maddesinin hâlâ korunuyor olması ve İskân Kanunu'nun sadece Türk kökenli ya-bancaların vatandaşlık alabilmesini mümkün kılması, Iraklıların Türkiye'de kalıcı yerleşimlerinin önünde bir engel teşkil etmektedir. Bu yüzden Türkiye, Iraklıların önemli bir kesimi için geçici süre kalınacak transit bir ülke olarak görülmektedir.

BMMYK tarafından 2007 yılında yayınlanan bir rapora göre Türkiye'de sadece 10 bin Iraklı bulunmaktaydı. Diğer komşu ülkelere oranla daha az sayıda Iraklı'nın Türkiye'yi tercih etmesinin sebepleri arasında, yasal engeller, coğrafi uzaklık, dil farkı (Türkmenler dışındaki Iraklıların Türkçe bilmemesi), Türkiye'nin pahalı olması ve Türkiye'de mültecilere yardım eden sivil toplum kuruluşlarının az olması gibi faktörler sayılabilir.

Türkiye'deki Iraklı mevcudiyeti farklı tipolojiler barındırmaktadır. Bunlar dört grup altında toplanabilir: Düzensiz göçmenler, sığınmacılar, iki ülke arasında ticaret amacıyla mekik dokuyan göçmenler ve ikamet izniyle oturan yasal göçmenler.

Irak'tan göçün en bariz etkilerinden biri Irak'ın etnik ve dini çeşitliliğinin yok olması; ülkede mekânsal açıdan ayırışmış, toplumsal olarak parçalanmış bir yapının ortaya çıkması olmuştur. Bir başka önemli etki ise, Irak'ın ulusal bütünlüğünün sosyal anlamda parçalanması anlamına gelen cemaatçiliğin güçlenmesidir. Akrabalık, hemşerilik, etnik veya mezhepsel aidiyetler çevresinde kurulan dayanışma ağları ve bundan beslenen cemaatçi ilişkiler, sadece Irak'ta kalanlar için değil, Irak dışında kendilerine yeni bir hayat kurmaya çalışan göçmenler için de önemli bir dayanak haline gelmiştir. Ancak, mevcut kargaşa ortamında cemaatleşme ve adam kayırma güçlenerek "öteki"leştirme, birbirine güvensizlik ve düşmanlığa dönüşmüştür.

Ve son olarak, göçün en ağır sonuçlarından biri Irak'ın yetişmiş insan birikimini kaybetmesidir. Iraklılar içinde eğitimli ve orta sınıf meslek sahibi kişiler gerek genel çatışma ortamı gerek doğrudan kendilerine yapılan tehditler yüzünden ülkeyi terk etmektedir. Irak'ın geleceği tartışılırken sıklıkla göz ardı edilen ve telafisi on yıllar sürecek bu "insan kapasitesi kaybı" Irak'ın yeniden inşası sürecinde en çok sıkıntı yaratacak unsurlardan bir olacaktır.

Giriş

Irak'ta 1991'den beri sürmekte olan şiddet ve istikrarsızlık ortamı dört milyondan fazla kişinin ülke dışına göç etmesine, bir o kadar kişinin de ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalmasına yol açtı. Irak dışına yönelik göçün en önemli durakları komşu ülkeler oldu. 1991-2003 arasında milyonlarca Iraklı'yı kabul eden İran, 2003 sonrasında bu rolünü Suriye ve Ürdün'e bıraktı. Suriye'ye bir milyona yakın Iraklı sığınırken, yarım milyondan fazlası da Ürdün'e yöneldi. Toplam iki milyona yakın Iraklı şiddet ve çatışma ortamından kaçıp komşu Arap ülkele-

rine sığınırken, Türkiye'deki Iraklı sayısı çarpıcı bir şekilde düşük kaldı. BMMYK'nın 2007'de yayınladığı bir rapora göre Türkiye'de sadece 10 bin Iraklı bulunmaktaydı. Ancak resmi sığınmacıların sayısı az olsa da 1991'deki büyük iltica hareketinden beri Türkiye'ye yönelik devam etmekte olan bir göç hareketi olduğu bilinmektedir.

Bu raporda, Iraklıların göç etmesine neden olan koşullar, göçün farklı dönemlerde aldığı şekiller ve Türkiye'de bulunan Iraklıların yasal statüleri ve sosyo-ekonomik durumlarına değindikten sonra, ilgili kurumlarla ilişkilerini

inceleyeceğiz. Araştırmanın saha çalışmasını yürüttüğümüz İstanbul'da Iraklılar arasında en dikkat çekici gruplar, üçüncü bir ülkeye yerleştirilmek üzere sığınma başvurusunda bulunanlar ve ikamet izniyle oturanlar oldu. Bunlar dışında çalışma amaçlı gelmiş ve çoğunlukla gerekli evraklar olmadan ikamet eden kişiler bulunmaktaydı. Ancak İstanbul, Ortadoğu'nun ekonomik açıdan en dinamik kenti olmasına rağmen, Iraklı göçmen ve mülteciler için çeşitli dezavantajlar taşımaktadır. Yüzbinlerce Iraklının yaşadığı Şam veya Amman'a kıyasla, İstanbul'da kiralardan yüksekliği, hayat pahalılığı, Türkmenler dışındaki Iraklılar için dil ve kültürel farklılıklar, yardım kuruluşlarının sınırlı sayıda ve kapasitede olması, Iraklı sığınmacı ve göçmenler için Türkiye'yi zor bir alternatif haline getirmektedir. Tüm bu faktörlerden daha önemli olansa, Türkmenler dışındaki Iraklıların Türkiye'de kalıcı yerleşimlerine sıcak bakılmıyor oluşu ve geçici olarak görülmeleridir. Sonuçta Türkiye pek çok Iraklı için geçici bir süre kalınan transit bir ülkedir.

Bu çalışma, Yakın Doğu Fransız Enstitüsü'nden (Institut Français du Proche-Orient) Geraldine Chatelard ve East London Üniversitesi'nden Philip Marfleet tarafından yönetilen "Irak Göç Örüntüleri" başlıklı uluslararası araştırma kapsamında Türkiye'de gerçekleştirilmiştir. Suriye, Ürdün, Türkiye ve Lübnan'da farklı ekipler tarafından yapılan saha çalışmalarının Türkiye ayağı Dr. Didem Danış tarafından yürütülmüştür. Araştırma bulguları, Mayıs 2009'da Şam'da yapılan bir atölye toplantısı ve Ocak 2010'da Beyrut'ta yapılan bir konferansla araştırmacılar arasında paylaşılmıştır. ORSAM tarafından desteklenen Türkiye'deki çalışmada, Damla Bayraktar, Gül Çatır ve Emin Salih araştırma asistanları olarak görev almışlardır. Nisan-Mayıs 2009 ve Eylül-Kasım 2009 tarihleri arasında İstanbul'da yüz yüze görüşmeler yapılarak gerçekleştirilen araştırma sırasında, Türkiye'ye göç etmiş farklı etnik ve dini kökenlerden gelen, farklı yasal statülere sahip yirmi Iraklının yanı sıra ve bu kişilerin bağlantıda olduğu kurumlarla görüşülmüştür. Bu kurumlar arasında, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yük-

sek Komiserliği (BMMYK), Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Irak Konsoloslugu, Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği (ITKYD), Kerkük Vakfı, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı (İKGV), Uluslararası Katolik Muhaceret Komisyonu (ICMC), Caritas, Keldani-Asuri Yardımlaşma Derneği (KADER), Helsinki Yurttaşlar Derneği Mülteci Destek Programı bulunmaktadır. Bu araştırma için, bir karşılaştırma zemini olması açısından Didem Danış'ın 2003-2006 yılları arasında doktora tezi kapsamında İstanbul'da yürüttüğü saha araştırmasının bulgularından da faydalanılmıştır.

Bu rapor iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Irak göçünün gelişimini incelerken üçlü bir dönemleştirme yapacağız: 2003 öncesi, 2003-2006 arası ve 2007 sonrası. İlk olarak, Saddam Hüseyin yönetiminin hüküm sürdüğü 2003 yılına dek süren dönem incelenecektir. 1980-88 İran-Irak Savaşı, 1991 Körfez Savaşı ve sonrasında uygulanan uluslararası ambargolar sırasında siyasi baskılar ve sosyo-ekonomik sebeplerle pek çok Iraklı bazen bireysel, bazen de kitlesel olarak ülke dışına göç etmiştir. 2003'te Amerikan işgaliyle Baas rejiminin düşmesi kısa bir süreliğine Iraklıların umutlanmasına ve yurtdışındakilerin bir kısmının geri dönüşüne neden olsa da, çok kısa sürede kötüleşen şiddet ortamı yeni göç dalgalarını tetiklemiştir. 2003-2006 arası dönemde Irak'tan ülke dışına yönelik göç özellikle komşu Arap ülkelere yönelmiş ve BMMYK'nın Iraklıların iltica dosyalarını dondurmasından dolayı belirsizlikle biçimlenen uzun bir bekleme dönemi yaşanmasına neden olmuştur. Irak göçünün son dönemi 2006 yılının Aralık ayında BMMYK tarafından Iraklıların uluslararası koruma ihtiyacı ile ilgili bir tavsiye kararı almasıyla başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Irak'tan mülteci kabul etmeye başlamasıyla Türkiye'deki sığınma başvurularının işlenmesi hızlanmış ve Iraklılar kurumlar arası etkin işbirliği sayesinde başarılı bir şekilde üçüncü ülkelere yerleştirilmiştir.

Raporun ikinci bölümünde, Türkiye'ye gelen Iraklıların göç ve ikamet şekillerini, sosyal ve ekonomik koşullarını inceleyeceğiz. Ülkemizde

bulunan Iraklılar dört farklı statüde bulunmaktadırlar: Düzensiz göçmenler, sığınmacılar, iki ülke arasında ticaret başta olmak üzere çeşitli sebeplerle git-gel yapanlar ve ikamet izni veya vatandaşlık hakkı kazanmış olanlar. Ayrıca, diğer alternatif güzergâhlara kıyasla İstanbul'un tercih edilme nedenlerini tartıştıktan sonra, İstanbul'da bulunan Iraklıların göçünü düzenleyen ve onlara yönelik hizmet sunan kurumları tanıtacağız. Son olarak, Türkiye'de bulunan Iraklılarla ilgili politika önerileri sunacağız.

BÖLÜM 1: DÖNEMLERE GÖRE IRAK'TAN GÖÇ

1.1. 2003 Öncesi Irak'tan Göç

Irak'tan göç denildiğinde akla ilk olarak, 1991 Körfez Krizi sonrasında yarım milyon Iraklı'nın Türkiye'ye, bir milyona yakınının da İran'a sığındığı "büyük kaçış" gelir. ABD öncülüğündeki müttefik kuvvetler Kuveyt'i işgal eden Irak'a saldırdıktan kısa bir süre sonra, Mart 1991'de, kuzeyde Kürtler, güneyde de Şiiler Saddam Hüseyin'in yönetimini düşürmek üzere ayaklanmışlardır. Ancak, bu eylemleri el altından teşvik eden müttefik güçler, daha sonra Baas yönetiminin toparlanmasına seyirci kalmayı tercih edince, Irak ulusal ordusu tarafından isyancılara yönelik şiddetli bir bastırma operasyonu yürütülmüştür. Böylece, önce Şiiler, sonra da Kürtler en yakın komşu ülkelere kitlesel olarak sığınmak için yollara dökülmüştür.

Mart-Nisan 1991'de Türkiye'ye akın eden ve çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu, aralarında Türkmen ve Hristiyanların da bulunduğu sığınma hareketi aslında Türkiye için ilk değildi. İran'la yapılan savaşın bitmesiyle, Mart 1988'de Halepçe'de yaşanan ve 5 bin kişinin ölümüne neden olan kimyasal saldırıya benzer bir katliama maruz kalmaktan korkan 100 bin civarındaki¹ Kürt nüfus, güneydoğu sınırından giriş yaparak Türkiye'ye sığınmıştı. Nisan 1991'de yarım milyon Iraklı, Türkiye sınırına kaçmaya başladığında, 1988 sığınmacılarından 30 bin kadarı Türkiye'de bulunmaktaydı (Kaynak, 1992: 47).

Bu ikinci iltica krizinin hacmi ve hızı karşısında hazırlıksız yakalanan Türk hükümeti bir yandan eldeki imkânların kısıtlılığı, öte yandan ülke içindeki Kürt meselesinin bir süredir alevlenmiş olmasından dolayı, çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu Iraklı sığınmacı grubuna şüpheyle yaklaştı ve başlangıçta sınır kapılarını açmak konusunda isteksiz davrandı (Kirişçi, 1994 ve 1993). Ancak, bu durum uzun sürmedi ve uluslararası kamuoyunun da etkisiyle, Iraklılar kısa sürede Türkiye'ye kabul edilerek, sınıra yakın bölgelerde geçici kamplara yerleştirildiler.

1991'deki kitlesel mülteci krizi sanıldığı kadar uzun sürmedi. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın önerisiyle Britanya ve ABD, 36. paralelin kuzeyinde "güvenli bölge" kurulması ve Türkiye'ye kaçan sığınmacıların Irak içindeki bu bölgede korunmasını sağlayan bir projeyi iki ay içinde hayata geçirdiler. "Güvenli Bölge" uygulaması, mülteci akımlarını azaltan ve yönünü ters çeviren bir strateji olarak görüldü. 1991'deki kriz sırasında, Irak içinde "güvenli bölge" yaratma projesinin de, bu açıdan bakıldığında istenen sonucu verdiğini söylemek yanlış olmaz. 1991 Mayıs sonunda Muhteşem Kaynak'ın yaptığı araştırmaya göre, iki ay gibi bir süre içinde yüzbinlerce Iraklı geri dönmüş, Türkiye'de sadece 14 bin sığınmacı kalmıştı. Ekim ayına gelindiğinde bu sayı 5 bine düşmüştü (Kaynak, 1992: 49).

Büyük mülteci krizi geçtikten sonra, 1990'lı yıllar boyunca Irak'tan göç daha küçük ölçekli ama istikrarlı bir şekilde devam etti. Bu göçü tetikleyen başlıca etken, 1991 Körfez Savaşı'nı takip eden dönemde uygulanan ambargoların ekonomik ve sosyal anlamda Irak'ta yol açtığı ağır tahribat oldu. Körfez Savaşı sırasında altı hafta boyunca süren ve ülkenin altyapısına ağır hasar veren hava saldırılarıyla başlayan süreç, BM denetiminde uygulanmaya başlayan ambargolarla Irak'ın gündelik yaşamı üzerinde ağır ve yaygın bir hasara yol açtı. 6 Ağustos 1990'da BMGK'nın 661 sayılı kararıyla Irak'la ticaret yapılmasına –tıbbi amaçlar için üretilmiş ürünler ile insani gıda maddeleri hariç olmak üzere– yasak getirilmişti.²

1991 ve 2003 arasındaki bu ortamda, göçün ufak ufak ama sistematik bir şekilde devam etmesi, Irak'taki durumu yakından takip eden araştırmacılar için çok da şaşırtıcı olmadı. 1990'larda Irak'taki atmosfer, özellikle gençler arasında genel bir memnuniyetsizlik hissiyle biçimlenmişti. Gençlerin, anne babalarından müreffeh Irak'ın 1970'lerde kalan güzel günlerine dair dinledikleri nostaljik öyküler, kendilerini bir parçası olarak hissedemedikleri yeni Irak'ta giderek şiddetlenen bir rahatsızlık duygusuna dönüştü. Gençler başta olmak üzere, pek çok Iraklı için göç –Iraklıların ifadesiyle “çıkış”– ülkedeki sosyal ve ekonomik kriz ortamından son kurtuluş yolu anlamına geliyordu (Lafourcade, 2001).

Ambargo yıllarında ekonomik altüst oluş, yaygın güvensizlik ve geleceğe yönelik belirsizlik hissi gibi olguların Irak'tan göçü tetikleyen unsurlar olduğunu söyledik. Bunlara ek olarak, devletin ekonomik ve sosyal alandan çekilmek zorunda kalırken, siyaset alanında şiddetini arttırdığını, baskı ve gözetim politikasının da Irak'tan kaçış arzusunu güçlendirdiğini belirtmek gerekir. Halkın gündelik yaşam zorluklarına çözüm bulamayan Iraklı yöneticiler, iktidarlarının devamını sağlamak için toplum üzerindeki baskılarını arttırdılar. Benzer bir süreç ülkenin kuzeyinde 90'lı yılların ortalarında birbirleriyle savaşmaya başlayan Kürt gruplar arasında da yaşandı.

Bu kuvvetli göç arzusuna rağmen, çeşitli engelleyici faktörler 2003'e kadar göçün etkisinin, potansiyelinin altında kalmasına neden oldu. Bu kısıtlayıcı unsurlar arasında hem Irak yönetiminin göçü engelleme çabası, hem de göç etme hayali kurulan ülkelerin katı göç ve iltica politikaları sayılabilir. Öncelikle Irak hükümetinin, insanların ülke dışına çıkışını denetlemeye yönelik uyguladığı baskılar –örneğin pasaport edinmek için ödenmesi gereken yüksek ücretler, ülke dışına çıkacakların dönüşlerinde almak üzere yatırması şart koşulan depozito uygulaması veya göç etmiş kişilerin Irak'ta kalan ailelerine çıkarılan zorluklar–, ardından da Batı hükümetlerinin Iraklıların vize başvurula-

rına yönelik olumsuz tutumları ve Irak göçüne kapıları kapatmış olması, bu göçün gerçek kapasitesine ulaşmasını engelledi. Bu durum, 2003 sonrası Saddam Hüseyin rejiminin düşürülmesiyle birlikte değişecek, pasaport veya turist vizesi alma prosedürleri Iraklılar için kolaylaştırılacaktı. Yönetimin zorunlu kıldığı çıkış yasaklarının ortadan kalkması, ileriki bölümlerde de anlatılacağı gibi göçün artışında önemli bir kolaylaştırıcı etmen haline gelecekti.

Kısıtlayıcı politikalar yine de, Irak vatandaşlarının yurtdışına gitme arzusunu tümüyle yok edemedi. Irak göçünü 10 yıldan uzun süredir takip eden Fransız araştırmacı Geraldine Chatelard'a göre “1990 ve 2002 arasında 1,5 milyondan fazla Iraklı dönmek üzere ülkeyi terk etti” (Chatelard, 2005: 123). Irak'tan ayrılanların sayısı hakkındaki tahminler, farklı görüşlere göre, 2 ila 4 milyon arasında değişiklik gösteriyor olsa da, her 6 veya 10 Iraklıdan birinin ülkeyi terk ettiği anlamına gelen bu sayıların her halükarda çok ciddi bir olguya işaret ettiğine kuşku yoktur (Danış, 2009a).

1.2. 2003-2006: İşgal Altında Yaşam ve Göç

2003'te Saddam Hüseyin'in iktidardan düşmesiyle, Irak göçü hız ve şekil değiştirdi. 2003'e kadar Irak'tan kaçanların önemli bir kısmını oluşturan Şii ve Kürt gruplar, kendileri için ekonomik ve siyasi anlamda kazanım vaat eden bölgelerde yeni bir gelecek umuduyla kalmayı tercih ettiler. Bunda elbette, Saddam Hüseyin'in düşüşünden sonra Irak'ın “barış ve demokrasi yolunda ilerleyen bir ülke” olduğunu iddia eden ABD başta olmak üzere Batı ülkelerinin, Iraklıların iltica başvurularına yönelik olumsuz tavrının da etkisi oldu. İşgalin ilk yıllarında şüpheli de olsalar, Irak halkında bir umut yeşermişti. 2003-2004 bu sebeplerden dolayı genel göçün azaldığı, hatta dönemsel geri dönüşün başladığı yıllar olmuştur. 1959 yılında kurulmuş olan Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği (ITKYD) Başkanı Mehmet Tütüncü de, yaptığımız görüşme sırasında 2003-2005 arası Irak'a geri dönüşler yaşandığını teyit etmiştir: “2003'e kadar göç devam etti. 2003'te [Irak'a] geri dönüş

başladı. İnsanlar büyük bir umutla geri döndü. Kalanların birçoğu da 2-3 sene bekledi durum düzelsin diye. (Mehmet Tütüncü ile görüşme, 11.11.2)

İşgal sonrası ilk yıllarda Irak'tan yurtdışına göç edenler daha çok yeni şekillenene Irak siyasetinde aradıklarını bulamayan ve bu sebeple sosyo-ekonomik zorluklarla karşılaşan gruplar oldu. 2003 sonrası Irak'taki iktidar konumlarının değişmesiyle yaşam koşulları zorlaşan, yeni baskılara maruz kalan Türkmenler ve Asuri-Keldani Hristiyanlar, on yıllardır devam eden göç sırasında kurulan ilişki ve akraba ağları sayesinde Irak dışına göç etmeye devam ettiler. Öte yandan, Kuzey Irak'ta kurulan yeni Kürt oluşumunun yarattığı iyimser havanın etkisiyle Kürtlerin yurtdışına göçlerinde azalma yaşandı.

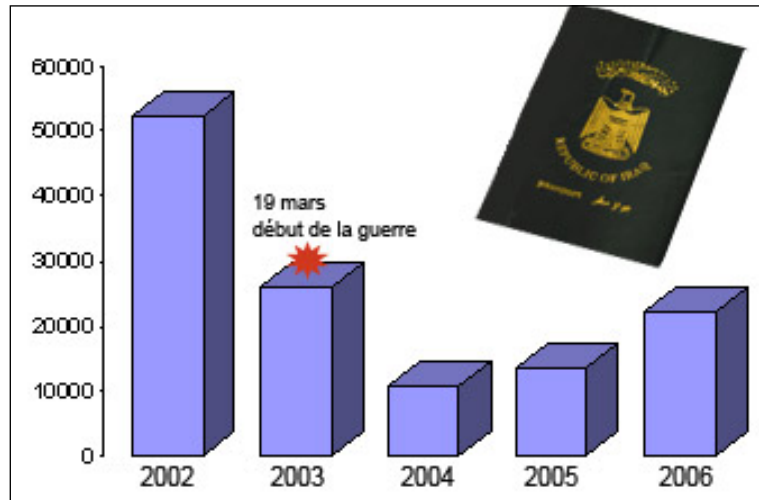
Ancak 2005'ten itibaren her şey değişmeye başladı. Güvenlik durumu çok ciddi derecede kötüleşirken, şiddet, kargaşa, adam kaçırma, tecavüz ve nerede ne zaman patlayacağı bilinmeyen bombalar gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası haline geldi. Irak'taki işgal sonrası şiddet o derece tırmandı ki, pek çok Iraklı düzen ve asayiş uğruna, Saddam Hüseyin dönemini arar hale geldi. Kasım 2009'da İstanbul'da görüştüğümüz Iraklı sığınmacılar "2003'den beri her şeyin çok kötü, her günün bir öncekinden daha

kötü" olduğunu ifade ettiler. En sık dile getirilen şikâyetlerden biri de "eskiden bir Saddam vardı, şimdi bin oldu" sözüydü:

"2003'ten sonra hiçbir şekilde emniyet yoktu. Saldırının hangi taraftan geleceği bile belli değildi. Hükümetin kendisi çeteydi zaten. Bir sorun olduğunda polise gidemiyorduk. Polisin kimin tarafında olduğu belli değildi. Orada [Irak'ta] güvende olmak için kendine, kendi akrabalarına güvenebilirsin ancak. [...] En son tehdit, ağabeyim aracılığıyla bana yapıldı. Ağabeyime, burayı terk etmemi yoksa beni öldüreceklerini söylemişler. Ben de ayrıldım. Zaten ayrılma fikri hep kafamda vardı. Kendini bile koruyamayan bir hükümet beni nasıl koruyacak." (Iraklı erkek sığınmacı, 38 yaşında, İstanbul'da görüşme 17.11.2009)

Ancak 2003-2006 yılları arasında Irak'ta yaşanan bu sıkıntılara ve göçün devam ediyor olmasına rağmen, ülke dışına kaçan Iraklıların iltica başvuruları donduruldu. Batılı ülkelerin göz yumduğu bu manasız kararın ardında, Saddam Hüseyin sonrasında Irak'ın bir "barış ve demokrasi ülkesi" haline geldiği yolundaki iddia etkili olmuştu. Oysa yukarıda aktardığımız üzere, Irak'ta yaşam koşulları her geçen gün kötüleşiyordu ve mülteci statüsü tanınmaması, Irak'tan göç olmadığı anlamına gelmiyordu. Irak'a komşu ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de Iraklıla-

Grafik-1: 2002-2006 Yılları Arasında Endüstrilemiş Ülkelere Kabul Edilen Iraklıların Sayısı

Kaynak: BM Mülteciler Yüksek Komiserliği

rın çoğu bekleme halindeydi. Batı ülkelerinin kapıları kapaması yanında, Türkiye'de Avrupa dışından gelenlere iltica hakkı tanımaması ve sığınmacılara yönelik sosyal hizmetlerin sınırlı kalması Iraklıların bu ucu açık bekleme dönemlerinde sıkıntıları arttıran bir faktör oldu.

Irak'ın komşu ülkelerindeki tabloya bakıldığında, 2003-2006 arasında bu ülkelere sığınmış çok az kişinin mülteci hakkı alabildiği görülür. 2005'te BMMYK aracılığıyla Ürdün'den sadece 171, Suriye'den 133, Lübnan'dan ise 309 Iraklı üçüncü bir ülkeye yerleştirilmiştir. Aynı yıl, Türkiye'den başka bir ülkeye mülteci olarak yerleştirilen Iraklıların sayısı 33'tür.³

Irak işgalinin ilk yıllarında, yani 2003-2006 arası dönemde işgal sonrası Irak'taki ortamın düzenli hale geleceğine dair beklentiler Irak'tan göç eden kişilerin yaptıkları iltica başvurularının dondurulmasına neden olmuştur. Irak'taki durumun sanıldığı gibi bir barış ve demokrasi ortamı olmadığı ancak 2006 yılında kabul edilmiştir. Şubat ayında Samarra'daki bir Şii camisine yapılan saldırı ve pek çok Iraklı'nın ülkeden kaçmasına neden olan şiddet olayları Irak'ta güvensizlik ortamının her geçen gün kötüleştiğini ortaya koymaktaydı.

1.3. 2007 Sonrası: Geç Gelişen Uluslararası Koruma Ve Değişen Politikalar

Şubat 2008'e gelindiğinde, 2003'ten beri Irak'ta bir milyonu aşkın kişi hayatını kaybetmiş⁴, ölen sivillerin sayısı da 100 bine yaklaşmıştı.⁵ İstanbul'da görüşme yaptığımız kişiler tarafından, Irak'taki güvensizlik ortamının belli bir topluluğa has olmadığı, meselenin "genel bir düzensizlik sorunu" olduğunu ortaya koymaktadır. Şiddetin nedeni, yeri ve zamanı konusundaki muğlaklık, toplumda genel bir çözümsüzlük hissine yol açmaktadır. "Psikolojik kırılma" olarak adlandırılabilir bu durum yüzünden, Irak'tan dışarı kaçışların son yıllarda daha da artması kaçınılmaz hale gelmiştir. 2009 yılında İstanbul'da görüştüğümüz Iraklı sığınmacıların sözlerinden de anlaşılacağı üzere, bu "psikolojik kırılma"yı kendilerinden daha önce ülkeden

ayrılmış hemşerilerine kıyasla daha geç ama daha sert ve şiddetli bir şekilde yaşamışlardır:

"Artık Irak'ta bir sürü grup var, kim kimdir bilmiyoruz. Doğrudan kafana silah dayıyorlar. Baasçılar da olabilir, mafya da, el Kaide de... Benim için kim olduğu değil, bu tehdidi almış olmam önemli. O silahı kafama dayadıkları andan itibaren her şey değişti, bütün hayatım ellerimin arasından kaydı gitti. (...) Pasaportumu aldım, kâğıtlarımı hazırladım ve 15 gün içinde ayrıldım ülkeden. O arada karımı, annemi ve çocuğumu tanıdığım güvenilir bir ailenin yanına yerleştirdim. Evi, eşyaları da olduğu gibi bıraktık... İki haftada bütün hayatımı geride bıraktım ve çıktım." (40 yaşında, Iraklı Hristiyan erkek, İstanbul'da görüşme 9.5.2009)

"[Irak'tan Türkiye'ye göç kararını] bir haftadan daha kısa zamanda aldık. Yanımıza bir şey almadan geldik. Orada daha fazla kalamazdık. Kaldığımız takdirde öldürüleceğimizi biliyorduk." (43 yaşında, Iraklı Sünni Arap kadın, İstanbul'da görüşme 12.11.2009)

"Berber dükkânının camını kırdılar. Ardından tehdit mektubu aldım. Mektupta burada kalmamam yönünde tehditler vardı. Ben de kızlarım adına korktuğum için ayrıldım. [...] Benden sonra teyzem, annem ve kardeşim geldi." (40 yaşında, Iraklı Sünni Arap erkek, İstanbul'da görüşme 9.11.2009)

Iraklıları göç etmek zorunda bırakan bu güvensizlik ve çatışma ortamı, işgalin başlamasından üç yıl sonra, yani 2006 yılında BMMYK'nın ortaya koyduğu çeşitli raporlar sonucu uluslararası kamuoyu tarafından da kabul edildi. Aralık 2006'da yayınlanan BMMYK'nın "Irak Dışındaki Iraklıların Uluslararası Koruma İhtiyaçları Hakkında Durum ve Dönüşleriyle ilgili Tavsiye Kararı", Irak'ın özellikle güney ve orta bölgelerinde şiddet olaylarının yoğun olarak yaşandığını belirtiyor ve bu bölgelerden göç eden kişilerin sığınılan ülkeler tarafından geri çevrilmemesi gerektiğinin altını çiziyordu. BMMYK, diğer faktörlerin yanı sıra, merkezi Irak'taki aşırı şiddet ve güneydeki ciddi istikrarsızlık ortamını göz önüne alarak, "Güney ve

merkezi Irak'tan gelen Iraklıların güvenlik ve insan hakları koşullarında bir iyileşme sağlanmadığı sürece zorla geri gönderilmemesi" yönünde tavsiye bulunuyordu.⁶

BMMYK'nın, Irak'ın kuzeyindeki Kürt Bölgesel Yönetimi'nin denetimindeki üç eyaletten gelenler dışında, Irak'tan kaçan, geri dönemeyen veya geri dönmek istemeyen kişileri uluslararası korumaya alması ve *prima facie* mülteci statüsü⁷ vermesi de bu kararlar doğrultusunda gerçekleşti. BMMYK'nın bu kararı, Saddam Hüseyin rejiminin yıkılması sonrası Irak'taki

Amerika'nın Iraklı mültecileri kabul etmeye başladığı dönemde BMMYK Sekreteri Antonio Guterres'in yaptığı açıklama savaşın başlamasından 2007'ye kadar geçen sürede 2 milyon Iraklı'nın ülkesini terk ettiğini ve bu sayıya ilaveten 1,7 milyon kişinin de mezhep çatışmalarından ötürü yer değiştirdiğini ortaya koyuyordu. Buna karşılık ABD 2003-2007 yılları arası sadece 466 Iraklıyı mülteci olarak kabul etmişti.⁸

2007 itibarıyla Irak'taki güvensizlik ortamının uluslararası topluluk tarafından tanınması ve bu

Tablo-1: 1997-2007 Yılları Arasında Avrupalı Olmayan Mültecilerin Türkiye'de Kabul İstatistikleri

Yıl	İranlılar	Iraklılar	Diğerleri	Genel Oran	Toplam Kabul Edilen	
					Dosya	Kişi
1997	52%	25%	24%	35%	578	-
1998	56%	30%	30%	40%	891	2,230
1999	59%	18%	31%	43%	841	1,903
2000	57%	27%	28%	49%	1186	2726
2001	70%	34%	56%	61%	1287	2867
2002	72%	38%	35%	63%	1344	2885
2003	79%	-	45%	76%	1600	3300
2004	75%	-	31%	69%	934	1748
2005	67%	-	36%	59%	736	1368
2006	90%	-	39%	79%	1051	1878
2007	88%	%100	72%	85%	3588	7121

Kaynak: BM Mülteciler Yüksek Komiserliği,

<http://www.unhcr.org.tr/MEP/FTPRoot/HTMLEditor/File/avrupali%20olmayan%20mulateci%20kabul%20oranlar-97-07.doc>

ortamın istikrara kavuşmasına dair beklentinin ortadan kalktığının gecikmeli de olsa kabul edilmesi anlamına geliyordu.

BMMYK'nın bu kararının ardından, Amerikan hükümeti 2006 sonunda aldığı bir kararla Iraklı mülteciler için yıllık yedi bin kişilik bir kota açacağını duyurdu. Bu durum tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de başta BMMYK olmak üzere uluslararası ve ulusal sivil toplum kuruluşlarında Iraklı dosyalarının artışı ve yeni bir hareketliliğe yol açtı. En önemlisi de 2003-2006 arasında dondurulan iltica başvuru dosyalarının tümü kabul edilerek, ilk defa Iraklılar için yüzde 100 kabul oranı gerçekleşmiş oldu.

durumun BM raporlarına yansımaları ile birlikte, Bush yönetimi bir karar alarak her yıl dünya çapında kabul edilen yetmiş bin mülteci arasında yedi bin Iraklı'nın kabul edileceğini belirtti. ABD Göçmenlik ve Vatandaşlık Bürosu'nun Şubat 2009'daki durum raporuna göre ise 2008 mali yılında ABD'ye 13 bin 800'den fazla Iraklı mülteci kabul edilmiş, 2007'den Şubat 2009'a kadar toplamda 19 bin 910 Iraklı mülteci gelmişti.⁹

1.3.1. Göç Sırasında Cemaatleşme

2003'ü izleyen dönemdeki bir diğer önemli unsur da devletin sunamadığı güvenliği sağlamak

için Iraklıların cemaatçi dayanışma ilişkilerini güçlendirmek zorunda kalmasıydı (Danış, 2008). Burada cemaatçi derken kastımız, sadece dini gruplaşmalara dayalı ilişkiler değildir. Aksine, çok daha geniş bir sosyal ağı içeren, akrabalık, hemşerilik, etnik veya mezhepsel aidiyetler çevresinde kurulan ilişkiler kastedilmektedir. Bu tür dayanışma ağları işgal sonrası gelişen şiddet ortamında hayati önem taşıyan bir emniyet supabına dönüşmüştür. Iraklılar tarafından “taifecilik” olarak adlandırılan bu yeni cemaatçi yapının ilk ortaya çıkışı 2003’den çok önce gerçekleşmiştir. 1991’den itibaren uluslararası ambargoların zayıflatıldığı Baas yönetimi Irak vatandaşlarına eşit bir şekilde güvenlik sağlayamaz hale geldikçe, hayatını idame ettirmeye, temel gündelik ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan Irak halkı da kişisel ve sosyal çevresine yönelmek zorunda kalmıştır. Irak’ın ulusal bütünlüğünün sosyal anlamda parçalanması anlamına gelen bu cemaatçilik 1991-2003 arası Saddam Hüseyin yönetimince teşvik edilmiştir. Iraklı aileler, 2003 sonrası dönemde daha da zorlaşan hayat koşullarına karşı geçimlerini sağlamak için de aşiret ve akrabalık ağları, hemşerilik ilişkileri, etnik veya dini grup aidiyetlerine başvurmak zorunda kalmışlardır. Ancak var olan düzensizlik ortamında cemaatleşme ve adam kayırma güçlenerek “öteki”leştirme, birbirine güvensizlik ve düşmanlığa dönüşmüştür. İstanbul’a sığınmış bir Iraklının ifade ettiği gibi, cemaatçi ağların faydası kadar zararı da vardır:

Bütün partiler taifeci. Orada siyaset konuşursan, birilerine biraz yaklaşırsan bir anda diğerlerinin düşmanı oluyorsun. [...] Akrabalar yüzünden çevremde Amerikan vatandaşı biriyle evleneceğim duyulunca ölüm tehditleri aldım; Irak’ta bu gibi durumlar olur. İnsanlar sizi Amerikalı, Amerikalı casus veya Hıristiyan diye suçlarlar. (Iraklı erkek sığınmacı, 38 yaşında, İstanbul’da görüşme 17.11.2009)

Şubat 2006’daki büyük patlamadan sonra zirve yapan göç, 2008’de durulmaya başlamıştır. Araştırmacılar, bu yavaşlamayı ve Irak’taki görece “huzur” ortamını çeşitli silahlı grupların kıskırttığı ve tırmandırdığı mezhep çatış-

masının amaçlanan ayrışmayı tamamlamasına bağlıyorlar. Eskiden “karma” olan pek çok mahalle, bugün sadece tek bir grubun oturduğu homojen bölgelere dönüşürken, Irak’ın pek çok yerinde şimdiden *de facto* bir bölünmenin gerçekleştiği ifade ediliyor (Al-Tikriti, 2008).

Cemaatçi ilişkiler, sadece Irak’ta kalanlar için değil, Irak dışında kendilerine yeni bir hayat kurmaya çalışan Iraklı göçmenler için de önemli birer dayanak haline gelmiştir. Irak’tan kaçanlar göç süreçlerinde başta ailevi olmak üzere, etnik, dini, hemşerilik bağlarına göre göç stratejilerini belirlemektedir. Görüştüğümüz pek çok Iraklı gibi, çeşitli derneklerin başkanları da, Irak kökenli farklı etnik ve dini grupların farklı göç stratejileri olduğunu belirtmiştir.

1.4. Irak Göçünün Hacmi, Sayısal Boyutları ve Güzergâhları

1991’deki kitlesel iltica hareketinden bu yana, Iraklılar dünya çapındaki mülteci istatistiklerinde ilk sıralarda yer almıştır. 1991-2003 arası dönemde Iraklıların iltica başvuruları açısından 1 milyon 320 binden fazla başvuruyla 1992 yılı doruk noktası olurken (Chatelard, 2002), ABD Mülteci Komitesi’nin (United States Committee for Refugees) tahminlerine göre 1996’da Irak diasporası 4 milyon kişi civarına ulaşmıştır. BMMYK’nın 2000 yılında yayınlanan istatistiklerine göre ise bu kişiler arasında yaklaşık yarım milyon kişi mülteci olarak tanınmıştır (UNHCR, 2000).

Tablo-2: Iraklı Mülteciler ve Sığınmacılar (Kümülatif)

2003-2004	366.000
2005	889.000
2006	1.800.000
2007	2.400.000

Kaynak: Brookings Iraq Index

2001’de, Iraklılar dünyada en kalabalık mülteci grupları arasında üçüncü sıradaydılar. Bu nüfusun büyük çoğunluğuna kucak açan İran, uzun yıllar Iraklı mülteciler konusunda en misafirperver ülke oldu. 2005 yılı BMMYK verilerine göre, Iraklılar 1,8 milyon kişiyle, dünya mültecileri arasında, Afgan ve Kolombiyalılarından sonra en önemli üçüncü grubu temsil ediyordu (UNHCR, 2006). 2006’da bu sayı İran’dan gönüllü geri dönüşlerle 1,5 milyona düşmüş olmasına rağmen, Iraklılar genel sıralamada ikinci sıraya yükselmişti.

Tablo-3: Nisan 2003’ten İtibaren Irak İçinde Yerinden Edilenler*

2003	400.000
2004	800.000
2005	1.200.000
2006	2.000.000
2007	2.740.000
2008	2.770.000

*Sayılar kümülatiftir ancak Mart 2003 öncesinde yerinden edilmiş olan yaklaşık bir milyon kişi dâhil değildir.

Kaynak: Brookings Iraq Index

1991’den beri ülkeden ayrılmak zorunda kalan nüfusun büyüklüğü göz önüne alındığında, bunlar arasında Batı ülkelerinde resmi mülteci statüsü kazanmış olanların sayısının azlığı göze çarpar. 1992-2002 arasında Irak’tan kaçan 1,5 milyondan fazla kişi olmasına rağmen, 2002’de resmi mülteci statüsü almış Iraklıların sayısı yaklaşık 550 bindir ve bunların çoğu İran’a sığınmıştır (Chatelard, 2005: 124). Aynı yıl, 450 bin kadar kişinin de “mülteci durumunda” olduğu (yani hem kendi devletlerinin korumasından, hem de resmi mülteci statüsünden mahrum kaldığı) tespit edilmiştir.

Bu karmaşık sayıların ardında, Irak’tan kaçışın çelişkili yapısı bulunmaktadır: Iraklılar ülkelerini mecburiyetten terk etmek zorunda kalmalarına rağmen, aralarında çok az kişi 1951 Cenevre Anlaşması’yla tanınan mülteci statüsü edinebilmektedir. Örneğin, 2003-2006 ara-

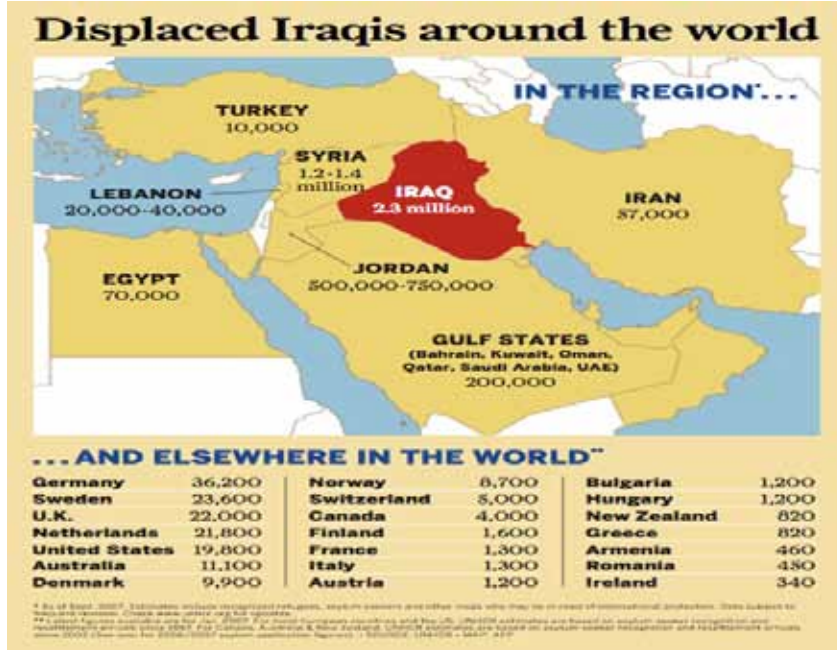
sında sadece bin 500 kişi BMMYK tarafından mülteci olarak yerleştirilebilmiştir¹⁰. Kuşkusuz bu sayı, *de facto* mülteci nüfusun çok küçük bir kısmını oluşturur. 2005’te örneğin, BMMYK’ya başvuruda bulunmuş Iraklılar arasında kabul oranı yüzde 7,3’te kalmıştır; diğer tür kabuller¹¹ de eklendiğinde bu ancak yüzde 30,3’e çıkabilmiştir (UNHCR, 2006: 52).

Mültecilerin statüsünü düzenleyen 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne göre, mülteci “ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi” olarak tanımlanmaktadır. Bugün ekonomik ve siyasi sebeplerin iç içe geçtiği, çevre felaketleri gibi yeni sebeplerin ortaya çıktığı bir dünyada, BM’nin bu tanımı yetersiz bulunmakta ve güncel sorunlar ışığında yeniden gözden geçirilmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Sözleşme tanımına göre mülteci statüsü almakta zorluk çeken Iraklıların durumu bu eleştirileri haklı çıkarmaktadır.

1.4.1. Başlıca Sığınak Komşu Ülkeler

Irak’tan kaçanların 1991-2003 arasında sığındığı birinci ülke olan İran, 2003 sonrasında konumunu diğer iki komşu ülke olan Suriye ve Ürdün’e bırakmıştır. Ancak milyonlarca Iraklı’nın yerinden yurdundan kopmasına ve komşu Arap ülkelerine sığınmasına yol açan son mülteci krizi, Arap dayanışması fikrine en bağlı gözükken Suriye’de bile bu idealin hükümsüz kalmakta olduğunu göstermiştir. Suriye’ye işgalden sonraki 4 yıl içinde sığınan Iraklıların en az 1 milyon kişi olduğu söylenmekteydi.¹² Ekonomik altyapı ve toplumsal açıdan ağır bir yük anlamına gelen bu tablo, Ürdün için de geçerliydi. 2007’de Iraklı mülteci krizi karşısında uluslararası topluluğu sorumluluk almaya ve çözüm bulmaya çağıran Suriyeli yetkililere göre, o sırada ülkede 1,5 milyon Iraklı bulunmaktaydı ve her ay 40 bin kişi buna ekleniyordu.¹³ Bu sayılar abartılı gibi görünse de Temmuz 2007’de BMMYK yetkilileri de, toplam nüfusu 20 mil-

Resim-1: 2007 Sonunda Ortadoğu'da Yerinden Edilmiş Iraklıların Sayısına Dair Bir Tahmin

Kaynak: BM Mülteciler Yüksek Komiserliği Haritaları

yon olan Suriye'de 1,4 milyon; 6 milyon nüfusu olan Ürdün'de ise 750 bin Iraklı bulunduğunu belirtirken, bu "sessiz ve görünmez insani kriz" için yardım çağrısında bulunuyordu.¹⁴

2003 sonrasında Irak'tan kaçanlara kapılarını açan Suriye, gelenlerin sayısı aşırı şekilde artıp, ekonomide ağır hasar yaratınca, kendi çıkarlarına öncelik veren bir tavır değişikliğine giderek Iraklıların vize muafiyetini feshetti. Ürdün, sığınmacılara gelen yardımları kendi halkına yönlendirerek bu maliyetli yükü bir kazanç fırsatına çevirdi. Bir diğer komşu olan Lübnan ise, uzun süreli ve kanunsuz gözetililerle mültecileri sınır dışı olmaya zorlayan "gönüllü sınır dışı" politikasıyla yeni gelecekleri caydırmaya çalıştı. Bu ülkelerin tavrında Ortadoğu'da yaşanan bir önceki büyük iltica krizinin, yani Filistin deneyiminin de etkisi olduğu söylenebilir. Bir zamanlar, tüm bedellerine rağmen içeri buyur edilen Filistinli mülteciler kadar önemli bir siyasi anlam taşımadıklarından olsa gerek, Iraklılar, komşu Arap ülkelerinde bir "yük", "güvenlik riski" ve "sorun kaynağı" olarak algılandı (Dانی, 2009b).

1.4.2. Irak'a Dönüş Mümkün mü?

Batı'nın mülteci-sevmez politikası ve komşu ülkelerdeki koşulların zorluğu karşısında, Suriye ve Ürdün'deki Iraklı sığınmacıların bir kısmı evlerine dönmek isteseler de, bu pek de kolay gerçekleşeyeceği benzememektedir. Öncelikle, bu kişilerin yurtlarını terk ederek gurbet yollarına düşmelerine neden olan faktörlerin ortadan kalkması gerekir. Irak'ta güvenlik ve şiddet sorunu, etnik gerginlik, mezhep çatışmaları, ekonomik istikrarsızlık ve işsizlik sorunları çözülmedikçe Iraklıların geri dönmesi bir hayal olmaktan ileri gidemeyecektir.

2007 başında Suriye'den bir grup Iraklı'nın yurda dönüşü bu alandaki ilk örneklerden biriydi. ABD ve yeni Irak hükümeti tarafından büyük bir heyecanla karşılanan bu dönüş, Irak'taki operasyonun başarıya ulaştığının işareti olarak lanse edildi. Iraklı ve ABD'li yöneticilerin gözünde bu olay, sorunların bittiğini, barışın tesis edildiğini, Irak'ın yaşanası bir yer haline geldiğini gösteriyordu. Oysa bu geri dönüş çekici değil, itici faktörler nedeniyle yaşanmıştı. Yani

geri dönenler, Irak'ı tercih ettiklerinden değil, artık Suriye'de barınmaları mümkün olmadığı için Irak'a gelmişlerdi. Irak'a dönüşün önemli bir nedeni, Suriyeli yetkililerin giderek artan sayılarda gelen Iraklıları caydırmak için 2007 başında ikamet izinlerini zorlaştırması idi (Logan, 2008). Irak'a geri dönenlerin karşılaştıkları görece sakin ortam ise, eski mahallelerine gittiklerinde karşılaştıkları, mezhep ayrışmasının konsolidasyonu pahasına gelmişti. Zira bazı bölgelerde şiddet olaylarının yavaşlaması etnik ve dini ayrışmanın tamamına erdiğinin bir göstergesi idi ve geri dönenlerin çoğunun eski evlerine yerleşmesi mümkün değildi.

Eylül 2007'de, Lübnan'da da bir "gönüllü" dönüş operasyonu gerçekleştirildi. BMMYK'nın Iraklıların dönüşü için gerekli koşulların hazır olmadığını belirten raporuna rağmen, Irak bünyeliliği, Lübnan hükümeti ve Uluslararası Göç Örgütü tarafından yürütülen operasyon 2008'de de devam ettirildi. Böylece, Iraklı sığınmacılar Lübnan'da geçici olarak kalma hakkından bile mahrum edildiler.

Iraklıların geri dönüş ihtimallerine dair yapılan araştırmalar, pek çok Iraklının artık geri dönüş beklentisi kalmadığı göstermektedir. Bunda ülkede hâlâ istikrarın sağlanamaması kadar yirmi yıldır süren göç dalgaları sonucunda bazı toplulukların neredeyse tümüyle Irak'tan ayrılmış olmaları etkilidir. Irak'ta ailesi ve yakınları kalmayanlar için ülke dışına göç kaçınılmaz bir son olmaktadır. Bu tür kişiler için geri dönüş alternatifi de geçersizleşmektedir. İstanbul'da BMMYK'dan bir yetkiliyle yaptığımız görüşme de Irak'tan kaçanların geride bıraktığı kişilerin gün geçtikçe azaldığına işaret etmektedir:

Kayıt sırasında akrabaların nerede olduğu soruyoruz. Eskiden[Irak'ta kalmış] pek çok akrabaya sayarlardı, biz sadece birinci dereceden yakınları yazardık. Şimdi aynı soruyu sordüğümüzda Irak'ta ya hiç akrabaları kalmadığını veya tek tük kaldığını görüyoruz.

Geri dönüş açısından tetikleyici bir faktör olan birinci dereceden yakınların artık ülkede

bulunmuyor olması, göçmenlerin akrabalarının daha önceden göç ettiği ülkelere göç etme niyetlerini de beslemektedir. Irak'ta özellikle azınlık topluluklarının alıntıda anlatıldığı gibi dağılıyor olması, ülkedeki güvenlik ve şiddete dair kaygıların son bulmadığını bir kez daha ortaya koymaktadır.

BÖLÜM 2: TÜRKİYE'YE IRAKLI GÖÇÜ

2.1. Yeni Göçlerin Kavşağında Türkiye

Son yirmi beş yılda, Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den geçen göç dalgalarının hacmindeki artış ve içeriğindeki çeşitlenme, Türkiye'nin göç sistemlerindeki yerinin dönüşmesine neden oldu (İçduygu, 2003; Erder, 2000). Bunun çok çeşitli sebepleri arasında Soğuk Savaş'ın bitmesiyle yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal istikrarsızlıklar; Türkiye'nin Asya, Ortadoğu ve Avrupa'nın kavşak noktasında yer alan coğrafi konumu ve Avrupa'nın katı göç ve vize politikaları etkili olmaktadır. Bu faktörlerin etkisi sonucunda, son dönemde Türkiye'ye gelen yabancıların köken ülkeleri ve göç tipleri açısından farklılaştığı görülür: Eski Sovyet Bloğu ülkelerinden çalışma amaçlı gelenler, Ortadoğu ve Afrika'dan gelen sığınmacılar, mevsimlik göçmenler, transit göçmenler, Batılı ülkelere gelen meslek sahibi yüksek gelirli kişiler, öğrenciler, vb.

Tüm bu kozmopolit tablo içinde, siyasi açıdan çalkantılı ve ekonomik açıdan istikrarsız Asya ve Afrika ülkelerinden gelen göçmenler Türkiye'deki toplam gelişlerin oldukça büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Türkiye'nin 1951'de imzalamış olduğu Cenevre Sözleşmesi'ndeki coğrafi kısıtlamayı hâlâ kaldırmamış olmasından dolayı Avrupa dışı ülkelere gelen sığınmacılar Türkiye'de mülteci statüsü edinmemektedir (Kirişçi, 1996). Bu kişilerin çoğu, ikamet ve çalışma izni alamadıkları için yasal göçmen olma hakkından da mahrum kalmaktadır. Bir yanda, "kâğıtsız", yani düzensiz konumdaki göçmenlerin yasallaştırılması önündeki bürokratik engeller, diğer yanda mülteci statüsü edinmeyen sığınmacılar ve

son olarak AB ülkelerinin gün geçtikçe sertleşen göçmen karşıtı politikaları, Türkiye'nin giderek daha fazla sayıda göçmenin biriktiği bir bekleme odasına dönüşmesine neden olmaktadır.

Bu genel tablo Iraklılar için de geçerlidir. 1990'lar boyunca Türk topraklarından geçen düzensiz göç hareketi artış gösterirken, Iraklılar da Türkiye'deki düzensiz konumdaki göçmenler içinde en kalabalık gruplardan biri olmuştur. Yukarıda detaylı bir şekilde anlatılan siyasi ve ekonomik nedenler sonucu 1990'larda pek çok Iraklı Avrupa'ya gitmek için Türkiye'yi bir atlama tahtası olarak görmüştür. Bu kişilerin çok azı bu göçü seyahat ve ikamet yasalarına uygun bir şekilde gerçekleştirirken, büyük bir kesim Türkiye'ye girişi veya kalışlarını gerekli evraklar olmadan gerçekleştirmiştir.

2003 yılında Saddam Hüseyin'in düşüşüyle birlikte Irak kaynaklı göç, içerik ve hacim açısından değişikliğe uğramıştır. 2003'e kadar Irak'tan gelen göçmenler arasında en kalabalık grup, Kürtler olmuş, onlar dışında Türkmenler ve Asuri-Keldani Hristiyanlar da önemli bir yer edinmişlerdir. 2003'ten sonra, Amerikan işgal güçlerinin gözetimi altında ekonomik ve siyasi açıdan gelişen Kürt Bölgesel Yönetimi topraklarında yeni bir hayat kurmayı uman Irak Kürtlerinin göçü yavaşlamış ve Kürtler kendi ülkelerinde kalmayı seçmişlerdir. Bu arada, diğer Iraklı gruplar, özellikle de Türkmenler ve Hristiyanlar artan şiddet ve baskı ortamı yüzünden Irak'tan kaçmaya devam etmiştir. 2007'ye kadar Türkiye'ye gelen Iraklıların ortak özelliği, ülkenin kuzey bölgesi kökenli olmalarıydı. Ancak 2006 sonunda ABD'nin Iraklıları mülteci olarak kabul edeceğini açıklamasından beri, Türkiye'ye gelen Iraklılar arasında Bağdat ve daha güneyinden gelen Araplara da rastlanmaya başlanmıştır.

2.2. Türkiye'deki Kabul Durumu

1990'lu yıllardan bu yana Irak'tan Türkiye'ye göç, Suriye veya Lübnan gibi diğer komşu ülkelere yönelik göçle karşılaştırıldığında oldukça

çok kısıtlı kalmıştır. BMMYK tarafından 2007 yılında yayınlanan bir rapora göre Türkiye'de sadece 10 bin Iraklı bulunuyordu. Diğer komşu ülkelere oranla daha az sayıda Iraklı'nın Türkiye'yi tercih etmesinin sebepleri arasında, coğrafi uzaklık, dil farkı (çoğu Iraklı'nın Türkçe bilmemesi), Türkiye'nin daha pahalı olması ve Türkiye'de mültecilere yardım eden sivil toplum kuruluşlarının az olması gibi faktörler sayılabilir. Ancak daha da önemlisi, Türkmenler dışındaki Iraklılar için Türkiye'de ikamet izni almanın zorluğundan dolayı, Türkiye transit ülke yapısını korumaktadır.

1991 yılında yarım milyon Iraklı'nın Türk sınırlarına gelmesini tetikleyen mülteci krizinden beri daha az ama sürekli bir Iraklı göçü devam etmiştir. Komşu Arap ülkelerindeki durumdan farklı olarak, Iraklıların çoğu Türkiye'de geçici bir süre kaldıktan sonra başka ülkelere göç etmiştir. Bu durumun başlıca nedeni ulusal ve uluslararası metinlerde Iraklıların, diğer Avrupalı olmayanlar gibi mülteci statüsü alma hakkından mahrum bırakılmış olmasıydı. 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki coğrafi sınırlama maddesinin hâlâ korunuyor olması ve İskân Kanunu'nun sadece Türk kökenli yabancıların vatandaşlık alabilmesini mümkün kılması, Iraklıların Türkiye'de mülteci statüsü kazanmalarının önünde bir engel teşkil etti.

Bu engelleyici faktörlerden dolayı Türkiye Iraklıların önemli bir kesimi için, geçici süre kalınacak bir atlama taşı olarak görüldü. Türkiye'nin "transit ülke" imajı, daha önceden Batı'ya göç etmiş aile üyeleriyle kurulan sosyal ağlarla da güçlendirildi. Sonuç olarak, soydaşlık bağı sayesinde İskân Kanunu'ndan faydalanabilen Türkmenler dışında, Iraklıların Türkiye'de sürekli olarak kalmak gibi bir beklentileri bulunmamaktadır.

Türkiye'deki Iraklı mevcudiyeti 4 kategori altında toplanabilir: Düzensiz göçmenler, sığınmacılar, mevsimlik göçmenler (bavul ticareti yapanlar), ikamet izniyle oturan yasal göçmenler. Iraklıların büyük çoğunluğu düzensiz göçmenlerden oluşur, yani ülkeye pasaportsuz

girmiş veya ülkeye yasal olarak girip vizelerinin geçerlilik süresini aştıktan sonra düzensiz hale gelmişlerdir (İçduygu, 2003). Ancak Türkiye'deki Iraklılar için tek statü bu değildir. Bir zamanlar göçmen olup daha sonra Türk vatandaşlığına geçmiş kişiler de bulunmaktadır. Bu kişilere dair kesin sayılara ulaşılamasa da, bu grup çoğunlukla 1934 İskân Kanunu dolayısıyla Türk vatandaşlığı alabilmiş Türkmenlerden oluşmaktadır. Ayrıca, Irak ve Türkiye arasında özellikle ticari amaçlarla mekik dokuyan Iraklılar da bulunmaktadır.

2.2.1. Düzensiz Göçmenler

1995-2004 arasında Türkiye'de güvenlik güçleri tarafından yakalanan yabancılar arasında en kalabalık grup, yaklaşık 100 bin kişiyle Iraklılar olmuştur. Bu sayı, yakalanan diğer Ortadoğu

Tablo-4: 1995-2004 Yılları Arasında Türk Güvenlik Güçlerince Yakalanan Göçmenlerin Milliyetlerine Göre Dağılımı

Ülke	Yakalanan Kişi Sayısı
Afganistan	28.911
Bangladeş	13.418
Pakistan	28.442
İran	22.199
Irak	99.402
Suriye	5.018
Ara toplam	197.390
Kuzey Afrika	9 397
Eski Sovyet Cumhuriyetleri *	100.018
Orta Asya Ülkeleri **	6.473
Arnavutluk	3.988
Bulgaristan	9.111
Romanya	19.067
Türkiye	24.419
Diğer	107.986
Toplam	477.849

Kaynak: İçişleri Bakanlığı, Yabancılar Şubesi verilerinden derleyen Apap, Carrera & Kirişçi (2005, 34).

** Eski Sovyet Cumhuriyetleri: Rusya, Ukrayna, Moldova, Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, Beyaz Rusya, Litvanya, Letonya, Estonya.*

*** Orta Asya ülkeleri: Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan*

ve Asyalı göçmen vakalarının yarısına ve aynı dönemde Türkiye'de yakalanan toplam göçmen sayısının beşte birine denk gelmektedir (Apap, Carrera ve Kirişçi, 2005: 34). Yabancılar Bürosu'ndan edinilen bilgiye göre, Türk güvenlik güçleri tarafından 1995-2000 arasında yakalanan Iraklıların yüzde 96'sı "Türkiye'de yasadışı giriş, çıkış veya bulunma" dolayısıyla tutuklanmıştı (EGM, 2001: 33).

Güvenlik güçleri tarafından gözaltına alınan Iraklıların sayısı 1990'ların ikinci yarısında 5 kat artarak 1995'te 2 bin 218 kişiden 1999'da 11 bin 546 kişiye yükselmiştir.¹⁵ Bu sayı 2001 yılında 2 kattan fazla arttı ve 23 bin 444 kişiye yükseldi. 1999 ve 2002 arasında İtalyan sahillerine yanan teknelerdeki Kürt göçmenler hakkında, özellikle Kürt medyasında pek çok haber yapılmıştı.¹⁶ 2000'lerin başında Iraklı göçmen nüfustaki bu muazzam artıştan sonra 2003'te ani bir düşüş yaşandı. O yıl Türk güvenlik güçleri tarafından sadece 3 bin 757 Iraklı göçmen yakalandı. Saddam Hüseyin rejiminin düşüşü ve Kürtler başta olmak üzere Iraklıların ülkelerine dair daha iyi bir gelecek umut etmeleri, Irak'tan dışarıya yönelik göçlerde bir azalmaya neden oldu. Bunun sonucu olarak, 2003 yılında Iraklılar ilk kez Türkiye'de yakalanan düzensiz göçmenler sıralamasındaki birincilik konumunu kaybederek Moldovalılar ve Pakistanlılardan sonra üçüncü sıraya yerleşti.

Irak'ta devam etmekte olan şiddet olaylarına rağmen, Türkiye'de yakalanan Iraklı düzensiz göçmen sayısında son yıllarda ciddi bir düşüş gözlenmektedir. Ancak güvenlik güçleri tarafından hazırlanan bu istatistiklerin anlamı üzerine düşünmek gerekir: Bu düşüş Türkiye'de düzensiz konumdaki Iraklı sayısında bir azalmayı mı göstermektedir, yoksa politikadaki başka değişimlere mi işaret etmektedir? Saha araştırması sonuçları, Türkiye'de yetkili makamlar tarafından görmezden gelinen çok sayıda kayıt dışı göçmen olduğunu göstermektedir.

2.2.2. Sığınmacılar

1990'lardan beri Türkiye'de yapılan sığınma

başvuruları sıralamasında Iraklılar, İranlılarla beraber ilk 2 sırayı paylaşmışlardır. Ancak en çok başvuru yapan gruplardan biri olmalarına rağmen, Iraklıların Türkiye'de yaptığı iltica başvuruları hiçbir zaman çok yüksek sayıda olmamıştır. Irak'ta uzun yıllardır yaşam koşullarının çok zorlu olması, can güvenliğinin bulunmaması ve özellikle etnik ve dini azınlıklara karşı saldırılar göz önüne alındığında bu sayının düşüklüğü daha iyi anlaşılır. Iraklılar tarafından Türkiye'de yapılan başvurular 2002'ye kadar yılda sadece 3 bin ve 4 bin dosya civarında olmuştur (İçduygu, 2003: 23). Irak'ın toplam dış göç büyüklüğü göz önüne alındığında, bu çok düşük bir sayıdır. Bu sınırlı istatistiklere etki eden faktörlerden biri de şüphesiz Türkiye'nin 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde koruduğu coğrafi sınırlamadır (Kirişçi, 2000).

Türkiye'de iltica prosedürünü düzenleyen yönetmelik, Türkiye tarafından coğrafi sınırlama ile onaylanmış olan 1951 Cenevre Sözleşmesi'dir. Türkiye iltica hakkını sadece "Avrupa'da olan olaylar" sonucu ülkesinden kaçan kişilere tanır.¹⁷ Buna göre, Türk devletinin mültecilere dair yasal yükümlülükleri sadece Avrupa'daki olaylardan kaçarak ilticaya başvuran kişiler için geçerlidir. Kısacası, Avrupalı olmayan kişiler Türkiye'de mülteci olamaz.¹⁸

1994 yılında, Türkiye'ye sığınan Afrika ve Asyalıların sayısının artması üzerine sığınmacılarla ilgili yeni bir düzenleme uygulamaya kondu.¹⁹ 1994 yönetmeliğinde, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki mülteci tanımı tekrar edildi ve coğrafi sınırlama korundu (Kirişçi, 2001: 11). Bugün, Avrupa Birliği'nin talebine rağmen Türkiye Avrupa dışından gelen sığınmacılara mülteci statüsü tanımamaya devam etmektedir.

Iraklılar Türkiye'de iltica başvurusu yapan ikinci büyük grubu oluşturmaktadır. 1997 ve 2001 arasında yaklaşık 13 bin Iraklı sığınma başvurusu yapmıştır. Ancak güvenlik güçleri tarafından yakalanan Iraklı göçmenlerin sayısı resmi olarak sığınma başvurusu yapan Iraklılara oranla çok daha yüksektir (resmi kaynaklara göre 1995

ve 2001 arasında yaklaşık 80 bin Iraklı düzensiz göçmen konumunda yakalanmıştır). Sığınma başvuruları ve düzensiz göç arasındaki bu uçurum Iraklıların büyük bir kısmının başvuru durumunda olumsuz yanıt alacağını düşünmesinden kaynaklanmaktadır.

Iraklı sığınmacıların sayılarını sınırlayan bir diğer faktör de BMMYK ofislerinde 2003-2006 arasında Iraklı dosyalarının askıya alınması oldu. 2003 Amerikan işgalinden bu yana pek çok Batılı ülke Iraklıların iltica başvurularını ülkedeki siyasi dengelere dair bir karar oluşuncaya kadar erteledi. BMMYK internet sitesine göre 2006 başlarında 2 bin 200 Iraklı sığınmacı Türkiye'de bulunmaktaydı. Bu kişiler başvurularının 2007'ye kadar dondurulması dolayısıyla Irak'ta devam eden düzensizlikle yerleştirilmeyi bekledikleri son ülkeye dair umutları arasında sıkışıp kaldı.²⁰ 2003 yılından sonraki iltica başvurularında bekletilen vakalar büyük bir hızla artarken 2007 yılında Amerikalı yetkililerin Iraklılara mülteci statüsü tanıyacağını açıklamasıyla durum bir anda değişti. ABD'nin bu açıklaması, Iraklıların dosyalarıyla ilgilenen diğer ülkelerde de olumlu bir etki yarattı.

Tablo-5: Nisan 2009 BM Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Aktif Dosya Yüğü

	Dosya Sayısı	Kişi
Afganistan	1.199	3.206
İran	2.375	4.186
Irak	4.113	8.315
Somali	714	1.244
Diğer	907	1.250
Toplam	9.308	18.201

Kaynak: BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, <http://www.unhcr.org.tr/MEP/index.aspx?pageId=242>

Özetlemek gerekirse, 2006 yılında Irak'ın orta ve güney kesimlerinden gelen kişilerle ilgili BMMYK tarafından alınan kararlar birlikte Iraklılar mülteci olarak kabul edilmeye başlandı. Karar 2009 yılında revize edildi ve Bağdat, Kerkük, Selahaddin'i de kapsayan 5 şehir "merkezi yönetim" içerisinde tanımlandı. Bu

da BMMYK Türkiye ofisine sığınmacı başvurusunda bulunan Iraklıların sayısında ciddi bir artışa neden oldu; Nisan 2009 tarihinde 8 bin 315 Iraklı kayıt altındaydı. Iraklıların ABD'ye kabul edilmeye başlamasıyla, Türkiye'deki Iraklı grupların profili değişmeye başladı. İlk kez Türkiye'de Sünni ve Şii Arapların sayısında önemli bir artış kaydedildi, Hristiyan Keldanilerse yüzde 60'lık bir oranla hâlâ birinci sırada yer almakta. Yeni gelenlerin çok daha kısa süre kalıyor olmasıysa, Türkiye'nin transit ülke konumunu güçlendiren bir etki yaratmaktadır.

2.2.3. Mevsimlik Göçmenler / Bavul Tüccarları

2003 sonrasında Türkiye'ye resmi yollarla giren kişilerin sayısında ani ve etkileyici bir artış gözlenmiştir. Bu durum, Irak'ta pasaport rejiminin serbestleşmesi ve Türkiye ile Irak arasında gelişen ekonomik ilişkilerin bir sonucu olmuştur. 1991 Körfez Savaşı sonrası Irak'ta kötüleşen ekonomik koşullar yüzünden ülke dışına kaçışları engellemek isteyen Baas liderlerinin dış göçü engellemek için bulduğu yöntemlerden biri de başta doktor ve mühendisler olmak üzere beyaz yakalılara yurtdışına çıkarırken zorunlu bin dolarlık depozito uygulamasıydı (Hiro, 2003: 15). Turistik amaçlarla ülke dışına çıkacağını söyleyen Iraklıların dönüşünü garantilemek için uygulanan bu turist vizesi depozitosu, ülkedeki ekonomik istikrarsızlık ve devalüasyon ortamı göz önüne alındığında, pek çok Iraklı için ciddi bir engel oluşturmuştur. 2003'te pasaport edinme kolaylaştırılmış, depozito benzeri uygulamalar kaldırılmıştır. Böylece 2003 öncesinde Türkiye'ye giriş yapan Iraklıların sayısı 15-20 bin civarındayken, bu sayı 2004 yılında beş kat artarak 111 bine çıkmış, 2008 yılında ise 250 bine ulaşmıştır.

Turist vizesiyle girişlerdeki artışın bir diğer nedeni de iki ülke arasında gelişmekte olan ticarettir. Irak'taki ekonomik istikrarsızlık sonucu boş kalan pazar, başta Türk işadamları olmak üzere yabancı firmalar tarafından bir anda önemli bir hedef haline gelmiştir. Aynı dönemde, Türk işadamları Irak'ta faaliyet gös-

Tablo-6: 1990-2008 Yılları Arasında Türkiye'ye Giriş Yapan Iraklı Sayısı

1990	15.473
1991	3.859
1992	12.664
1993	12.085
1994	15.045
1995	14.381
1996	13.558
1997	17.574
1998	18.277
1999	17.591
2000	20.759
2001	16.378
2002	15.765
2003	24.727
2004	111.475
2005	107.968
2006	123.118
2007	180.217
2008	250.130

Kaynak: Turizm ve Kültür Bakanlığı Verileri

terirken, Iraklı tüccarlar da Türkiye'den mal almaya başlamıştır. Bu noktada "bavul ticareti" önemli bir işkolu haline gelmiştir. 1990'larda Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle başlayan bavul ticareti komünist rejim ile bastırılmış ülkelerdeki tüketim ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamıştır. Alıcıların sık sık ve düzenli olarak iki ülke arasında mekik dokumasından dolayı "döngüsel göçmen" olarak adlandırılan bu kişiler eski Sovyet Ülkeleri'nin yanı sıra Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden gelmekte ve Laleli, Osmanbey, Merter gibi semtlerden toptan alışveriş yapmaktadır (Aslan ve Perouse, 2003). Bugün bavul ticareti şekil ve içerik değiştirmiş, kayıtlı olarak yapılan bir dış ticaret faaliyetine dönüşmüştür.

Türkmenler dil ve etnik yakınlıkları sayesinde bu sektörde Arap ülkelerinden gelen müşteriler ve Türk işadamları arasında bir aracılık rolü üstlenmiştir. 2003 sonrasında Laleli ve Osmanbey'deki ihracat-odaklı dükkanlar ve

kargo şirketleri için yeni gözde müşterilerden biri Iraklılar olmuştur. Saha araştırması sırasında ziyaret edilen Türkmen firmalarından biri, Irak'la 1996-1997'de başlayan ticaretin ambar-go döneminde sınırlı kaldığını ancak 2003 sonrasında hızla geliştiğini ifade etmiştir. Resmi istatistiklerle doğrulama olanağımız olmasa da, Laleli'deki Türkmen işadamları da 2003 itibarıyla Irakla olan ticaret hacminin yıllık 2-5 milyon olduğunu belirtmiştir.

Kısacası, Türkiye ve Irak arasındaki ticaret geliştikçe, Iraklıların yasal girişleri de artmaktadır. Bu ticari faaliyetin ivme kazanmasında ise, çoğunluğunu Türkmenlerin oluşturduğu Iraklıların aracı rolü etkili olmuştur.

2.2.4. Türkiye'de Yasal Olarak İkamet Edenler

Bu gruptaki Iraklıların çoğunluğu Türkmenlerden oluşmaktadır. Bir kısmı uzun süreli ikamet sahibidir, bir kısmı da Türk vatandaşlığına geçmiştir. "Türk asıllı ve Türk kültüründen" kişilere Türkiye'ye yerleşme hakkı tanıyan 1934 İskân Kanunu sayesinde –ki 2006'da revize edilen yasada bu maddeler değiştirilmeden korunmuştur– Türk kökenli olmak Türkiye'de ikamet izni alınabilmesi için önemli bir etkidir.

Musul'un 1926 yılında kaybı sonrası Irak topraklarında kalan Türkmenler için Türk devleti çeşitli adımlar atmıştır (Şimşir, 2004: 47-68). Türkiye ve Irak arasında imzalanan 9 Ocak 1932 tarihli Türk-Irak İkamet Sözleşmesi ve 29 Mart 1946 tarihli Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması'nın 3. Maddesi altında imzalanan Eğitim ve Kültürel İşbirliği Protokolü bu tutumu somutlaştırmıştır. 1932'de imzalanan İkamet Sözleşmesi, Irak'taki ve Türkiye'deki kişilerin diğer ülkede yaşama, çalışma ve mülk sahibi olmalarına olanak sağlamıştır. Sözleşme sonrasında geliş gidişler artarken Irak Türkleri Türkiye'de Irak vatandaşlıklarını kaybetmeden yerleşme, çalışma ve okuma hakkı kazanmıştır. Bu kanun ayrıca Irak-Türkiye sınırının iki yakasındaki akrabaların sosyal bağlarını yeniden kurmasını da beraberinde getirmiştir (Şimşir,

2004: 89-90). Eğitim ve Kültürel İşbirliği Anlaşması ise Irak Türklerinin eğitim amacıyla Türkiye'ye gelişlerini sağlamıştır. Bu protokol sayesinde iki ülke arasında diplomaların dengeli sağlanmış, Türkiye Iraklı öğrencilere devlet yatılı okullarında okuma hakkı tanımış ve bazı harcamaları üstlenmiştir. Böylece 1950'lerde pek çok Türkmen öğrenci Türkiye'de okuma ve yerleşme hakkı kazanmıştır. Bu hak özellikle Kerkük Katliamı gibi etnik saldırılardan sonra çok daha önem kazanmıştır (Hürmüzlü, 2006).

1980 öncesi Türkiye'ye eğitim amacıyla gelen Türkmenlerin bir kısmı, başta böyle bir niyetleri olmasa da, Baas rejiminin artan baskısından dolayı Türkiye'de yerleşmeye karar vermiştir. Türk vatandaşlığına kolay ve hızlı geçiş bu kararı desteklemiştir. Ayrıca, bu kişilerin yüksek eğitimli, meslek sahibi, toplumda saygıdeğer kişiler olarak tanınması ve geride kalan ailelerinin gerektiği zaman maddi destek sağlayabilecek güçte olması kolaylaştırıcı faktörler olmuştur. 1991'deki büyük iltica hareketinden önce Irak'tan göç etmiş Türkmenler Türkiye'ye başarıyla uyum sağlamışlardır²¹.

Türkiye'de göçmenlerle ilgili istatistiklere ulaşmak mümkün olmadığı için, vatandaşlığa geçmiş veya ikamet izniyle oturan Iraklıların sayısına dair de net bir bilgi sahibi değiliz. Türkiye'de etnik bağ sayesinde en yerleşik Iraklı grup olan Türkmenlerin sayısına dair de farklı kaynaklar farklı tahminlerde bulunmaktadır. Bu duruma en çarpıcı örnek, Ocak 2005'te yapılan Irak seçimlerinin ülke dışı oylaması sırasında gerçekleştirilmiştir. Irak dışında da gerçekleştirilen seçimler için 14 ülkede 280 binden fazla Iraklı göçmen ve mülteci kaydolmuştur.²² Türkiye'de ise bu seçimler için sadece 4 bin 178 Iraklı'nın kayıt yaptırması tartışma konusu olmuştur. Gazeteler, Türkmenlerin Türkiye'de 40 bin kişilik bir nüfusu olduğunu iddia etmiş ve Türkmenlerin seçimlere ilgisizliğini eleştirmiştir. Oysa pek çok Iraklı, Amerikan işgalini protesto etmek için seçimlere katılmamış, Türkiye'de de Türkmenlerin bir kısmı oylamanın ülkedeki Amerikan işgalini haklı çıkaracağı gerekçesiyle oy vermek istememiştir. 2005 seçimlerinde dü-

şük katılım gösteren sadece Türkmenler olmamış, dünya çapındaki göçmen Iraklıların ancak dörtte biri oy vermek için kaydolmuştur. Buna rağmen, bazı Türk gazeteleri Türkmenleri, aynı dönemde parlamento seçimlerinde başarılı sonuçlar alan Bulgar Türkleri kadar iyi örgütlene-medikleri için eleştirmiştir.²³ Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül de yaptığı bir açıklamada Türkiye'deki 40 bin Irak vatandaşından 30 binin Türkmen olduğunu söyleyerek, “[b]öyle bir günde gelip ülkesinin kaderiyle ilgili bir konuda biraz eziyet çekip oyunu kullanmayanların, yarın Türkmen davasıyla ilgili söyleyecek hiçbir şeyleri de olmaz” demiştir. Oysa o dönemde görüştüğümüz ITKYD başkanı, Türkmen nüfusuna dair 40 bin tahminin abartılı olduğunu, gerçek sayının 7 ila 10 bin arası olması gerektiğini dile getirmiştir (Danış, Pérouse, Taraghi 2009; 508-510).

Nüfusu ne olursa olsun İstanbul'daki Türkmen topluluğunda iki grup ayırt edilebilir: Eskiler ve yeni gelenler. ITKYD eski başkanı Kemal Beyatlı'ya göre Irak'tan Türkiye'ye göç 1991 öncesi ve sonrası şeklinde ayrılmalıdır. Türkiye'deki Türkmen nüfusun yüzde 60-70'inin 1991 sonrası geldiğini belirten Beyatlı, 17 bin Türkmen'in Türkiye'ye 1991'da giriş yaptığını ve yaklaşık 12 bin kişinin geri döndüğünü söylemiştir. 1991'de ve öncesinde gelen Türkmenler Türk makamları tarafından misafirperver bir tutumla karşılanmış ve çoğu kolayca ikamet izni almış, kamu veya özel sektörde iş bulabilmiş Irak'tan göç 1991'le sonlanmamış, daha sonra da devam eden Türkmenlere yönelik baskı ve şiddet olayları pek çok Türkmen'in Türkiye'ye kaçışını tetiklemiştir (Saatçi, 2004; Duman, 2010). Ancak, 2006 yılında yenilenen İskân Kanunu'nda Türk soylulara ikamet ve vatandaşlık kolaylığı sağlanmış olmasına rağmen, uygulamada Türkmenlerin Türkiye'de yasal oturma izni almaları gün geçtikçe zorlaşmıştır. Bunda, Türkiye'nin Irak'a yönelik dış politikasındaki değişim etkili olmuştur. Kuzey Irak'taki Türk azınlığın karşılaştığı baskılar konusunda endişelerini dile getiren Türk makamları için Irak Türkmen varlığı önemli bir siyasi araç olmuştur. Türk devletinin Irak'taki Türk nüfusun

mevcudiyetini korumaya öncelik vermesinden dolayı, Türkiye'ye göç eden Türkmenlere vatandaşlık vermek konusunda isteksiz davranmaya başlamıştır. Sonuç olarak Türkmenler 1990 ortalarına kadar kolayca Türkiye'de vatandaşlık edinebilirken son yıllarda ikamet izni bile almakta zorluk çekmektedirler. Ancak Türk makamlarının bu tutum değişikliği sadece Türkmenlere yönelik olmamış, Bulgaristan gibi başka ülkelerden gelen Türk soylu kişiler de son yıllarda benzer zorluklarla karşılaşmışlardır. Görünen o ki, Türk soylu göçmenlerin ikamet ve vatandaşlık işlemlerinde, soydaşlık bağı eskisi kadar kolaylaştırıcı bir rol oynamamaktadır (Danış ve Parla, 2009).

2.3. Neden İstanbul?

Türkiye'deki Iraklılar arasında en önemli grup olan Türkmenler hem dil sorunları olmaması hem de Türklük bağından dolayı Türkiye'yi tercih etmektedirler. Bu kişiler için, daha önceden İstanbul'a yerleşmiş akraba ve tanıdıkları kadar, çeşitli Türkmen derneklerinin varlığı da entegrasyon süreçlerini kolaylaştırmaktadır (Bayraktar, 2008).

Ancak Türkmenler dışındaki diğer Iraklılar arasında çok az kişi İstanbul'u tercih etmektedir. Peki ama Türkmen olmayan, Türk topraklarına uzak olan Bağdat ve güney bölgelerinden gelenler için İstanbul'a ulaşım Şam ve Amman'a gitmekten daha pahalıyken, Türkiye'de kültür ve dil açısından yabancı bir ortam varken, neden bazı Iraklılar bunca masrafı göze alarak İstanbul'a gelmeyi tercih etmektedir?

İstanbul tercihinin altında, kısmen coğrafi faktörlerden, yani Türkiye'nin Ortadoğu-Avrupa güzergâhı üzerinde göç stratejileri açısından kritik bir yerde buluyor olmasından bahsedilebilir. Ancak bu durumu açıklarken sadece coğrafi nedenleri öne sürmek yeterli olmayacaktır. Eğer sadece bu belirleyici olmuş olsaydı, 2003'ten beri Kürt göçmen sayısındaki düşüş ve Bağdat'tan gelenlerin sayısındaki artış açıklanamazdı. Coğrafi faktörlerin dışında siyasi ve sosyal fırsat yapıları da göç yollarının oluşturul-

ması açısından belirleyici bir rol oynamaktadır (Faist, 2003). Mesela, Irak'ta Kürtlere ait siyasi bir yapının ortaya çıkması ve Avrupa'da Kürt mültecilere yönelik kabul oranlarının düşmesi Kürtlerin ülkelerinde kalmayı tercih etmesine neden olmuştur.

Türkiye'nin tercih edilmesine neden olan faktörlerden biri de, Türkiye'den yapılan iltica ve aile birleşimi başvurularının daha yüksek oranda ve daha hızlı kabul aldığına dair yaygın kanıdır. İstanbul'a kadar ulaşabilen kişilerin, bir BMMYK yetkilisinin sözleriyle, "bir nevi doğal elemeyi geçmiş gibi" görülmesi, buradaki kabul oranlarının özellikle 2007 sonrası yüzde 100'e yaklaşmasını da beraberinde getirmiştir. Türkiye'ye 2007 sonrasında gelen Iraklıların "ekonomik anlamda eleğin üstünde kalan" ve "belli garantileri karşılayabilecek kişiler olması" da Türkiye'den başvuran kişilerin Suriye ve Ürdün'den başvuranlara kıyasla Batılı ülkelerce daha kolaylıkla mülteci olarak kabul edilmelelerini sağlamaktadır. Yaptığımız görüşmelerde de, Türkiye'ye ve özellikle İstanbul'a ulaşabilen kişilerin sosyoekonomik olarak belli bir seviyenin üzerinde olduğunu gördük.²⁴ Bu açıdan bakıldığında, İstanbul ekonomik ve sosyal açıdan mülteci olmaya layık kişilerin Batılı ülkelerce seçilebilmesi için bir "elek" işlevi görmektedir.

Avustralya ve Kanada gibi ülkelerin Iraklılar için aile birleşimi (sponsorluk) programları düzenlemeleri ve bu sayede ailelerin tekrar birleşmelerine destek vermeleri de 2007 öncesi dönemde Türkiye'nin popülerliğini arttıran bir etken olmuştur. Irak'tan göç edenler arasında özellikle Hristiyanlar tarafından kullanılan bu yöntem 2003-2006 arasında, Iraklıların Batı'ya yasal yollarla yerleşebilmesinin neredeyse tek yolu olmuştur.

İstanbul'un seçilmesinde bir diğer önemli etken de sosyal ağlardır. On yıllardır süren göç sayesinde akrabalar ve tanıdıklar aracılığıyla geniş bir dayanışma ağı kurulmuş, böylece sığınmacı ve göçmenler İstanbul'da geçici bir süre kalmış olsalar da, burada yaşamının incelikleri konusunda daha sonra geleceklerin yaşamını kolay-

laştıracak bilgi aktarımını sağlamışlardır. Bu sosyal ağların işleyişinde etnik ve dini ayrımların gruplar arası sınırları belirlediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bir anlamda Irak'ta başlayan ayrışma, göç sürecinde de sürmektedir.

İstanbul'daki Iraklıların yerleşim yerlerine bakıldığında sosyal dayanışma ağlarının göç sürecindeki etkileri gözlenebilir. Göçmenlerin etnik veya dini kimlikleri, işgücüne katılım yolları ve bu gibi nedenlere bağlı olarak belli semtler ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki Fatih-Aksaray hattıdır. Bu bölgede özellikle Iraklı Türkmen nüfusun yoğunlaştığı görülmektedir. Büyük bir kısmı Türk vatandaşlığı almış Türkmenler tarafından kurulan 5 derneğin bu bölgede bulunuyor olması da, Türkmen nüfusun burada yoğun olarak olmasıyla ilintilidir. İkinci yoğun Iraklı yerleşim yeri Kurtuluş-Harbiye bölgesidir. Şehrin merkezinde ve genellikle yoksul kişilerin yerleşim bölgesi olan bu bölgede Irak'tan gelen Hristiyanlar hem kendi cemaatlerinden, hem İstanbullu gayrimüslim topluluklardan, hem de Caritas'tan hukuki danışmanlık hizmeti ve sosyal yardım açısından destek görmektedir. Bu bölge şehrin merkezinde olmasının getirdiği kozmopolit nüfus içinde görünmez ve böylece kısmen güvende olma imkânı sağlarken, binaların köhnemiş olmasından dolayı da ucuz barınma olanağı sunmaktadır. Ayrıca komşuların önemli bir kısmının, 1990'lı yıllarda zorunlu göçle Güneydoğu Anadolu'dan İstanbul'a gelmiş Kürt aileler olması, Iraklılar için aşına oldukları bir sosyal çevre yaratmaktadır. Iraklı nüfusun bir diğer önemli yerleşim yeriye, gelirlerinin önemli bir kısmı dış ticaretten gelen tekstil mağazalarının bulunduğu Osmanbey'dir. Bu mağazalarda çalışan Türkmen gençler, Arap müşteriler için satış elemanlığı ve tercümanlık yapmakta ve civardaki Feriköy, Şişli gibi semtlerde oturmaktadırlar.

2.4. Türkiye'de Iraklıların Göçünü Düzenleyen Kurumlar

2007'de uygulamaya geçirilen BMMYK'nın tavsiye kararı, Türkiye'deki Iraklı sığınmacı ve

göçmen dinamikleri açısından yeni bir dönem başlatmıştır. Bu bölümde BMMYK'nın mülteci kabulüne yönelik politika değişikliğinin iki önemli alandaki etkisinden bahsedilecektir. İlk olarak, artan Iraklı iltica başvuruları karşısında, uluslararası kurumlar, sivil toplum kuruluşları ve Türk yetkililer arasındaki işbirliği ve görev paylaşımını inceleyeceğiz. İkinci olarak, Iraklıların başvurularına kabul almalarının kolaylaşması ve bürokratik süreçlerin hızlanmasıyla birlikte Iraklı mültecilerin Türkiye'deki kalış sürelerinin azalması ve sığınmacıların İstanbul dışındaki uydu kentlere kaydırılmasından bahsedeceğiz.

Ankara'daki BMMYK merkezine bağlı olarak işleyen Iraklı mültecilerle ilgili iş paylaşımının İstanbul'daki başlıca aktörleri arasında BMMYK İstanbul, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı (İKGV), Uluslararası Katolik Muhaceret Komisyonu (ICMC) ve Uluslararası Göç Örgütü (IOM) bulunmaktadır. İdari ve bürokratik merkez Ankara olsa da, İstanbul Iraklı göçmenlerin yoğun olarak yaşaması veya en azından bağı olması dolayısıyla farklı aktörleri bir araya getiren merkez haline gelmiş durumdadır. Bu aktörler dışında Helsinki Yurttaşlar Birliği, Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International), Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD), Keldani Asuri Derneği (KADER), Irak Türklerinin kurduğu dernekler (Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği-ITKYD ve Kerkük Vakfı başta olmak üzere) ve Caritas hukuki ve sosyal açılardan Iraklı mülteci ve sığınmacılara destek veren kuruluşlar arasındadır.

2.4.1. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)

1951 yılında kurulmuş olan BMMYK, mülteciler için uluslararası koruma sağlamak ve mülteci sorunlarına karşı çözümler bulmak için hükümetlerle çalışan bir Birleşmiş Milletler kuruluşudur. Türkiye'nin Avrupa dışından gelen kişileri mülteci statüsüne kabul etmemesi dolayısıyla BMMYK Iraklıların üçüncü ülkelere yerleştirilmelerinde başlıca kurum olarak

çalışmaktadır. Türkiye'ye Avrupa dışından gelen kişilerin yasal sığınma başvuruları ikili bir prosedürle yürümektedir: Türk Hükümeti'nin geçici iltica prosedürü ile BMMYK'nın mülteci statüsü belirleme prosedürü bir arada ilerlemektedir. Mülteci statüsü belirleme prosedürü sonucunda başvuru yapan kişiler kabul alırlarsa üçüncü bir ülkeye yerleştirilmekte veya ret almaları durumunda köken ülkelerine geri gönderilmektedirler.

Başvuruda bulunan sığınmacıların dosyalarının incelendiği ve karar alındığı kurum olan BMMYK'nın Ankara dışında, Van'da ve İstanbul'da ofisleri bulunmaktadır. BMMYK sığınma başvurularını değerlendirmek dışında, sığınmacı ve mültecilere sınırlı da olsa, çeşitli sosyal yardımlar da sunmaktadır. Yeni başvurulara bir seferlik yardım sağlanmakta, kabul edilenler arasından çok zor durumda olanlara aylık maddi yardım yapılmaktadır.

2003 yılından sonra üç yıl boyunca Iraklıların dosyaları BMMYK tarafından askıya alınmıştı. BMMYK ana merkezi tarafından 18 Aralık 2006 tarihinde alınan tavsiye kararı sonrasında bu dosyalar hızla işlenmeye başlandı. *Prima facie*, yani mülteci statüsünün varışta belirlenmesi uygulamasına göre kuzeydeki üç eyaletten gelenler dışındaki Iraklılar mülteci olmalarını engelleyen herhangi bir durum olmadığı sürece doğrudan mülteci olarak kabul edilmeye başlandı. Bu karar 2007 yılından itibaren Türkiye'de sığınma başvurusu yapan Iraklıların sayısının artmasına neden oldu.

Bu artış karşısında, BMMYK 2007 yılından beri diğer sivil toplum kuruluşlarıyla ortak çalışmalar yürüterek sığınmacıların üçüncü ülkelere yerleştirilmesini yürütmeye devam etti.

2.4.2. İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı (İKGV)

İstanbul'daki BMMYK bürosunun 2007'den beri yürütücü ortağı olan İKGV, 1988 yılında kurulmuş bir sivil toplum örgütüdür. Vakıf, özellikle kadın ve çocukların yetkinleştirilmesi

Tablo-7: BM Mülteciler Yüksek Komiserliği - Türkiye'ye Yeni Başvurular (1997-2007)

	İranlılar		İraklılar		Diğerleri	
	Dosya	Kişi	Dosya	Kişi	Dosya	Kişi
1997	746	1.392	1.275	2.939	83	117
1998	1.169	1.979	2.350	4.672	124	187
1999	2.069	3.843	1.248	2.472	184	290
2000	2.125	3.926	791	1.671	108	180
2001	1.841	3.485	497	998	372	709
2002	1.456	2.505	402	974	219	315
2003	1.715	3.092	159	342	373	514
2004	1.225	2.030	472	956	540	912
2005	1.021	1.716	490	1.047	753	1.151
2006	1.343	2.297	364	722	1.094	1.534
2007	1.024	1.668	1.738	3.470	1.651	2.502

Kaynak: BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, <http://www.unhcr.org.tr/MEP/FTPRoot/HTMLEditor/File/avrupal%20olmayan%20yeni%20sgnma%20basvurular-97-2007.doc>

ve desteğe ihtiyacı olan gruplara yardım edilmesine dönük çalışmalar yapmakta ve 2002 yılından beri İstanbul'da ve 2003 sonundan beri de Ankara'da sığınmacı ve mültecilere yönelik psikososyal destek çalışmasını yürütmektedir.

2007 sonrası dönemde, İKGV Iraklı sığınmacılar için en önemli aracı kurumlardan biri olmuştur. Ön kayıttan itibaren İKGV ile iletişim halinde olması beklenen sığınmacılar, kayıt sırasında kişisel veriler alınarak ofis aracılığıyla Ankara'daki BMMYK'ya yönlendirilmektedir. Hassas durumda olanların (yaşlılar, hamileler, 18 yaşın altındakiler ve yalnız çocuklar) görüşmeleri İstanbul'da gerçekleştirilmektedir. Diğerleri Ankara'ya başvuru yapmaları için yönlendirilmekte, BMMYK'nın hazırladığı randevu mektubu İKGV aracılığıyla sığınmacılara verilmektedir. Kayıttan sonraki bekleme süresinde de İKGV uydu kentlere gideceklerin yönlendirmesini yapmaktadır.

2.4.3. Uluslararası Katolik Muhaceret Komisyonu (ICMC)

ICMC Türkiye bürosu bölgesel bir ofis olarak hizmet vermekte ve Lübnan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen, Pakistan dosyaları buradan yönetilmektedir. Amerikan fonlarıyla çalışmakta olan kuruluş Türkiye'den Amerika'ya gidecek Iraklı mülteci yerleştirmelerinin en önemli ayağını oluşturmaktadır. BMMYK'dan mülteci statüsü kazanmış kişiler İçişleri Bakanlığının izniyle yaşadıkları uydu kentten İstanbul'a gelerek ICMC merkezinde gerçekleşen ön izlemeye (pre-screening) katılmakta ve Amerika'ya gönderilmek için gereken evraklar burada tamamlanmaktadır. Sonraki aşamada Amerikan İç Güvenlik Bakanlığı (U.S. Department of Homeland Security- DHS) yetkilileri yaptıkları yüz yüze görüşmelerle başvuranların uygun olup olmadığına kadar vermektedir. ABD'ye yerleştirilmesi kabul edilen mülteciler daha sonra kültürel oryantasyon programına

alınmakta ve bu dönemde kabul alan kişilerin sağlık taraması, Amerika'da gidecekleri yere dair hazırlıklar ve son olarak da konsolosluk tarafından güvenlik kontrolü yapılmaktadır. Herhangi bir engelleyici durum olmaması halinde yol düzenlemelerini sağlayacak olan Uluslararası Göç Örgütü ile iletişime geçmesi sağlanmaktadır.

Özetlemek gerekirse, ICMC Türkiye'de ABD'nin denizası dosya işleme birimi (Overseas Processing Entity- OPE) olarak çalışmakta ve dosyaları karara hazırlayarak, güvenlik incelemeleri, kültürel oryantasyon, sağlık incelemeleri ve takibi de dahil olmak üzere bütün inceleme işlemlerini üstlenmektedir. ICMC 2008 yılında, 2007'deki işlem hacminin neredeyse üç katına çıkarak, Türkiye, Hindistan, Kuveyt, Lübnan, Nepal, Pakistan, Yemen ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde 8 bin 400 mülteciye destek sağlamıştır. Buna ek olarak ICMC yetkilileri Amerika'ya gidecek 4 binden fazla mülteci çocuk ve yetişkine üç günlük kültürel oryantasyon eğitimi vermiştir. Ancak ne yazık ki kurum, 2006'dan beri dosya yükündeki artışla birlikte sosyal hizmetler bölümünü kapatmak zorunda kalmıştır.

2.4.4. Uluslararası Göç Örgütü (IOM)

Sürecin son adımı olan Uluslararası Göç Örgütü, Iraklı mültecilerin yerleştirildikleri ülkeye gidişlerindeki lojistik destek konusunu üstlenmektedir. 1951 yılında göç alanında hükümetler, hükümetler arası örgütler ve sivil toplum kuruluşlarını bir araya getirme amacıyla kurulan örgütün Türkiye ofisi, Kasım 2004'te çift taraflı bir sözleşmenin imzalanması sonucu açılmıştır. Dünya çapında 250'nin üzerinde ofisi bulunan IOM, mültecilere acil yardım, yeni ülkeye yerleştirmeler, göçmen sağlığı ve yasal göç alternatiflerinin desteklenmesi konularında çalışmaktadır.

Ankara ve İstanbul'da iki ofisi bulunan IOM-Türkiye'nin başlıca çalışma alanları arasında 2005 yılında hayata geçirilen insan ticaretiyle mücadele programı bulunmaktadır. Iraklılar açısından en önemli faaliyetiyse, Türkiye'den

üçüncü ülkelere yerleştirilecek kişilerin gidişlerini düzenleme görevini üstlenmiş olmasıdır. Bilet rezervasyonu ve seyahate dair diğer masraf ve ihtiyaçlar IOM tarafından karşılanmaktadır. Görüştüğümüz IOM yetkililerine göre kendilerine başvuran Iraklıların yerleştirildiği ülkeler arasında başta ABD, Avustralya ve Kanada gelmekte; az sayıda Iraklı da aile birleşmesi yoluyla Avrupa Birliği ülkelerine gitmektedir. BMMYK ve ICMC ile ortaklaşa çalışan IOM yetkilileri 2007 yılından beri Irak'tan göç eden kişilerin Batılı ülkeler tarafından mülteci statüsü alabilmesi dolayısıyla örgütten yardım alan Iraklıların sayısında ciddi bir artış yaşandığını belirtmişlerdir. 2008 mali yılında 5 bin 500 kişiyle ilgilenen IOM'ın hizmet verdiği dosyaların en az yüzde 80'i (4.640 kişi) Iraklılarınkiydi.

2.4.5. Irak Büyükelçiliği/ Konsoloslugu

Türkiye'de yasal olarak ikamet eden Iraklıların ilişkili olduğu kurumlardan biri de Irak Büyükelçiliği ve Konsoloslugu'dur. 1991 Körfez Savaşı sırasında çıkan isyanları şiddetle bastıran Bağdat yönetimini konsolosluk binası önünde protesto eden Türkmenlere karşı açılan ateş sonucu diplomatik bir skandal yaşanmış ve konsolosluk 2006'ya kadar kapanmıştır. Başlıca faaliyetleri arasında pasaport hazırlama olduğunu belirten konsolosluk yetkilisi, ancak Irak'taki hükümetin durumundan dolayı Avrupa ülkelerinin konsolosluk tarafından verilen pasaportlara güvenmediğini ve bu yüzden vize vermediğini eklemiştir. Konsolosluğun sınırlı sosyal faaliyetleri arasında, İstanbul'da yaşayan Iraklıları kaynaştırmak ve farklı grupları bir araya getirmek amacıyla iftar yemekleri düzenlemek de bulunmaktadır. Ancak İstanbul'daki Irak Konsolosluğu'nun henüz ekonomik ilişkiler dışında, Iraklı göçmenler için çok etkin bir rol olduğunu söylemek mümkün olmayacaktır.

2.4.6. Helsinki Yurttaşlar Derneği (HYD)

2006'dan beri Mülteci Destek ve Savunuculuk Programı (MDP) ile mültecilere yönelik hukuki yardım çalışmasına başlayan Helsinki Yurttaşlar Derneği, göçmenlere iltica ve mülteciliklik

konularında çeşitli alanlarda ücretsiz hizmet vererek savunuculuk faaliyetleri yürütmektedir. MDP ile Helsinki Yurttaşlar Derneği “sivil toplum kuruluşlarını eğitmek, Türkiye’deki mültecilerin durumu hakkında yerel ve uluslararası kamuoyunda farkındalık yaratmak ve Türkiye Cumhuriyet yetkililerinin mültecilerin haklarını koruyan yasa ve uygulamalar ortaya koymaları için lobi yapmak” konularına odaklanmaktadır. Ücretsiz hukuki destek ve BMMYK’ya başvuru yapanların dosyalarının takip edilmesi bu programın ana bileşenleri arasında sayılmaktadır.

Helsinki Yurttaşlar Derneği’nden görüştüğümüz bir yetkili 2003-2006 arasında Iraklıların başvurularının askıya alınması dolayısıyla bu gruba yönelik pek fazla çalışma yapmadıklarını belirtti. 2006 sonrasında az sayıda da olsa destek almak için başvuru yapan Iraklılar, ya kuzeydeki üç eyaletten geldiği için bireysel statü belirlemeye tabi olup başvuruları reddedilenler veya ikamet harcı sorunu konusunda başvuranlar olmuştur.

2.4.7. Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği (ITKYD)

Irak Türklerine ait Türkiye’deki en eski dernek olan Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği, Kerkük Katliamı ile aynı yıl olan 1959 yılında kurulmuştur. Derneğin başlıca kuruluş amacı Türkiye ve Irak arasında bir köprü oluşturmaktır. Bu amaçla dernek paneller, konferanslar, yayınlar ve televizyon programları düzenlemektedir. ITKYD hem Türkiye hem de Irak’taki Türkler açısından önemli bir merkez olarak bir köprü görevi üstlenmiş durumdadır. Dernek yetkililerine göre, Türkiye’de yaşayan Irak Türklerinin pek çoğu ITKYD ile iletişim kurmakta, İstanbul’daki Irak Türkleri nüfusunun da yaklaşık yüzde 90’ı bu derneğe kayıtlı bulunmaktadır. ITKYD bir yandan da Irak’taki Türklerin Türkiye ile bağlarını güçlendirmesi açısından etkili bir merkez rolü üstlenmektedir (Bayraktar 2008).

ITKYD’nin Türk devletiyle Irak Türkleri arasındaki aracı pozisyonunun en önemli göstergesi bürokratik meselelerde söz sahibi olmasıdır. ITKYD ikametsiz göçmenler için hukuki destek vermekte ve izin belgelerinin hazırlanması hizmetleriyle ilgilenmektedir. ITKYD ayrıca Iraklı Türk göçmenlerin ihtiyacı olan ve çoğu kez devlet tarafından karşılanmasında vatan-daşlık veya oturma izni olmamasından dolayı sorunlar yaşanan sağlık, eğitim ve iş bulma gibi konularda da yardımcı olmaktadır. Derneğin, Türkmen nüfusun Ankara, İzmir ve Konya gibi şehirlerde de şubeleri bulunmaktadır.

2.4.8. Caritas

Roma merkezli uluslararası bir Katolik hayır kuruluşu olan Caritas 1991 Körfez Savaşı’ndan beri Türkiye’deki Iraklı göçmenlere destek vermektedir. Kurum son iki yıldır Irak dışından kişilerle de ilgilenmektedir. Caritas’a başvuran Iraklıların çoğunluğunu Keldani Hristiyanlar oluşturmaktadır. Verilen destekler arasında başlıcası iltica sürecine veya aile birleşimine başvuracak kişilere dosyaları ve yasal süreçle ilgili danışmanlık hizmeti gelmektedir. Yabancı bir kuruluş olan Caritas’ın mültecilere yönelik çalışmaları Türkiye’de resmi olarak tanınmadığı için faaliyetleri sınırlı kalmaktadır. Buna rağmen, sınırlı da olsa ihtiyaç sahiplerine zaman zaman sosyal, sağlık ve eğitim desteği verilmektedir.

2.4.9. Keldani-Asuri Yardımlaşma Derneği (KADER)

2006 yılında, Keldani Asuri Süryani Yardımlaşma Derneği (KASDER) olarak kurulan dernek, bünyesindeki Süryani grubun başka bir dernek kurma isteği üzerine ismini KADER’e çevirmiştir. Dernek, başvuran kişilere ilaç, giysi, hemşire, tercüman gibi hizmetler dışında iltica başvurularıyla ilgili konularda da destek vermektedir. Derneğe başvuran herkesin BMMYK’ya kayıt olmasını özellikle isteyen KADER, statü inceleme döneminde BMMYK’ya başvuruda bulunan kişiye dair bilgileri Irak’taki kilise

bağlantıları sayesinde derleyerek, BMMYK sürecini kolaylaştırmakta, kurumlarla Iraklı Hristiyan sığınmacılar arasında aracılık rolü üstlenmektedir. Kurulduğu tarihten beri devlet tarafından resmi olarak tanınan derneğin aynı zamanda Brüksel’de ruhani lider olan başkanı vardır ve Birleşmiş Milletler nezdinde savunuculuk faaliyetleri de gerçekleştirir.

2.4.10. Uluslararası Af Örgütü

İnsan haklarına saygı gösterilmesi ve bu hakların korunması için çalışan Uluslararası Af Örgütü 150’den fazla ülkede çalışmalarına devam etmektedir. Kampanyaları arasında mülteci hakları da bulunan örgüt, bu kampanya ile “sığınmacı ve mültecilerin mevcut prosedürlere erişimlerini ve Türkiye’deki yetkililerin ‘geri-göndermeme’ zorunluluğuna saygı göstermelerini” hedeflemektedir. Bu amaçla örgüt imza etkinlikleri, üniversitelerde mülteci hakları seminerleri, tır kampanyaları, mülteci hukuku eğitimleri ve bilgilendirme toplantıları düzenlemektedir. Ankara’da bir mülteci bürosu bulunan ve mülteci hakları konusunda savunuculuk faaliyetleri yürüten örgüt, 2003 sonrasında Irak’tan kaçan kişilerle ilgili de pek çok kampanya başlatmış, özellikle sınır dışı edilme durumlarına karşı çalışmalar yapmıştır.

2.4.11. Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD)

1995’te kurulan dernek “mültecilerin, göçmenlerin ve geçici sığınma hakkı arayan insanların sorunlarıyla ilgilenmek ve bu sorunlara çözümler getirmeye çalışarak, insanlara yardım etmek” amacıyla hareket etmektedir. Ulusal ve uluslararası düzeyde konferans, kurs, seminer gibi bilinçlendirme çalışmaları yapan dernek sığınmacı ve mültecilerin sorunlarına çözüm getirecek kaynaklarla buluşmalarını sağlamak için arabulucu görevini üstlenmeyi hedeflemektedir. SGDD özellikle uydu kentlerdeki çalışmalarıyla dikkat çekmektedir. Derneğin Iraklı sığınmacı ve mültecilerin korunmasını güçlendirme projesi 2007 yılından beri İçişleri Bakanlığı’nın uydu kent olarak belirlediği Niğ-

de, Aksaray ve Kırşehir’de ikamet eden Iraklı mülteci ve sığınmacıların korunma durumlarını ve sosyal koşullarını geliştirmeyi amaçlamaktadır. Ankara dışında Kayseri, Nevşehir, Kırşehir, Niğde ve Aksaray’da da temsilcilikleri bulunan dernek özellikle uydu kentlerde yerel yönetimlerle mülteciler ve yerel sivil toplum kuruluşları arasında aracılık rolü üstlenmektedir.

2.5. Uydu Kentler ve Bazı Sorunlar

2007 sonrası politika değişikliğinin bir etkisi de Iraklıların Türkiye’deki kalış sürelerinin kısaltılması ve bekleyiş halindeki mültecilere yönelik yönlendirmelerin daha sistemli bir şekilde gerçekleşmesi oldu. Türkiye’de geçici olarak kalabilmek için BMMYK’ya “geçici sığınma” başvurusu yapan kişilerin yasal ikamet izni alabilmek ve sosyal yardımlardan faydalanabilmek için Türk makamlarına da “geçici sığınma” başvurusunda bulunmaları gerekmektedir. Daha sonra, sığınmacılar başvuru dosyalarının incelenmesi döneminde İçişleri Bakanlığı’nın belirlediği bir “uydu kent”e yönlendirilmektedir.

Türkiye’de uydu kent olarak belirlenmiş çoğu İç Anadolu’da bulunan 28 kent (Afyon, Ağrı, Aksaray, Amasya, Bilecik, Burdur, Çankırı, Çorum, Eskişehir, Hakkari, Isparta, Karaman, Kastamonu, Kayseri, Kırıkkale, Kırşehir, Konya, Kütahya, Nevşehir, Niğde, Silopi, Sivas, Tokat, Van ve Yozgat) bulunmaktadır.²⁵ 1994 yönetmeliğine göre düzenlenmiş yasal bir yükümlülük olarak uydu kentlere yerleştirilen sığınmacı ve mülteciler haftanın belli günlerinde polis merkezlerinde imza vermekte, böylece denetim altında tutulmaktadırlar.

Geçmişte bekleyiş sürelerinin belirsizliği ve uydu kentlerdeki sosyal-ekonomik koşulların büyük kentlerde yaşamaya göre daha sıkıntılı olması dolayısıyla sığınmacılar bu illerde kalmak yerine kaçak olarak İstanbul gibi büyük şehirlerde kalmayı tercih ediyordu. Ancak yeni düzenlemeyle birlikte uydu kentlerde kalmaları durumunda üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeyeceklerinin farkında olan Iraklı mülteci-

ler, iş imkânları çok kısıtlı olsa da, Anadolu il-lerine gitmeyi “zorunlu olarak tercih ediyorlar”. Sivil toplum kuruluşları ve diğer kurumlar da bu kuralın uygulanması konusunda kamu ku-ruluşlarına destek veriyorlar.

Yukarıdan bahsedilen kuruluşlar arasında-ki işbirliği, 2007'den beri Iraklı mültecilerin daha hızlı ve sorunsuz yerleştirilmesini müm-kün kılmış olsa da, bazı sorunlar sürmektedir. Bunlardan başlıcası, Türk makamlarının çıkış harcı uygulamasıdır. Çıkış harcı, sığınmacı ve mültecilerin Türkiye'deki ikametleri süresince ödemek zorunda oldukları bir ücrettir. İltica başvuruları incelenirken veya üçüncü bir ülke-ye yerleştirilmeyi beklerken geçici ikamet izni alan sığınmacı ve mülteciler, bazen 5 hatta 10 yıla kadar uzayabilen bu süreler için ikamet ücreti ödemek zorunda bırakılmaktadır. Çıkış harcı meselesi Türkiye'de bekleyişleri sırasında uzun süre kalmak zorunda olan ve yasal olarak çalışma imkânları olmayan Iraklı sığınmacılar açısından ekonomik anlamda oldukça sıkıntı yaratmaktadır.

Bu alanda çalışan sivil toplum kuruluşları, bu sorunun çok acil bir konu olduğunu ve çöze-bilecek tek merciinin Türk makamları oldu-ğunu belirtmektedirler. Ancak şimdiye kadar, BMMYK Türkiye Temsilciliğinin sığınmacı ve mültecilerin ikamet harcının kaldırılması için İçişleri, Dışişleri ve Maliye Bakanlıklarına yaptığı başvurular bir sonuç vermemiştir. Hel-sinki Yurttaşlar Derneği (HYD), İnsan Hakları Araştırmaları Derneği (İHAD), İnsan Hakları Derneği (İHD), İnsan Hakları Gündemi Der-neği (İHGD), Mazlum-Der, Mültecilerle Da-yanışma Derneği (Mülteci-Der), Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği, Ulusla-rarası Af Örgütü Türkiye Şubesi de, 26 Ekim 2009'da yaptıkları ortak bir basın açıklamasıyla Türkiye'de geçici ikamet izni alan sığınmacı ve mültecilerden alınan ikamet harcının kaldırıl-masını talep etmişlerdir.

BÖLÜM 3: POLİTİKA ÖNERİLERİ

Irak göçüne yönelik politika önerileri birkaç

başlık altında ele alınabilir. Göçü yavaşlatmak ve hatta geri döndürebilmek için Irak'ta yapıl-ması gerekenler; ülkesinden ayrılmış olanlar için Türkiye gibi komşu ülkelerde yapılacaklar ve artık geri dönme koşulları ve isteği olmayan-lar için kalıcı bir çözüm için yapılması gereken-ler.

İstanbul'da görüşme yaptığımız Iraklılar bek-lentilerini çok net ve basit bir şekilde ifade etmişlerdir: İstedikleri “herkes gibi güvenli ve düzenli bir hayat” yaşayabilmektir. Görüştü-ğümüz kişilerden pek çoğu ülkelerinden ayrıl-mış olmaktan memnun olmamasına rağmen Irak'taki koşullar yüzünden başka çareleri kal-madığını söylemişlerdir. Göçe neden olan en temel faktör, kişinin ülkesinde yaşadığı sorun-lardır. Bu alandaki araştırmaların da gösterdiği üzere, göç hem ekonomik hem de psikolojik açıdan çok külfetli bir iştir. Memleketinde hu-zurlu bir ortama sahip olan hiç kimse durup dururken göçe kalkışmaz. Bu yüzden, hem Irak'a hem de komşu ülkelere ağır bir mali-yeti olan bu göçü durdurmanın yolu Irak'taki koşulların iyileşmesini sağlamaktadır. 2003'te Saddam Hüseyin'in iktidardan düşmesiyle, bir iyimserlik ortamı oluşur oluşmaz göçün hız kesmesi gibi, bugün de Irak'taki ortam düzelse Irak'tan çıkışlar azalacak ve hatta belki geri dö-nüşler başlayacaktır.

Hâlihazırda ülkesini terk etmiş ve Türkiye gibi komşu ülkelere sığınmış olanlar açısından ise, belli alanlarda yapılacak düzenlemelerle bu sı-kıntılı sürecin daha az yara alınarak atlatılması sağlanabilir. Bu konulardan ilki sığınmacı ve mültecilerin ödemek zorunda olduğu çıkış har-cı uygulamasıyla ilgilidir. Çıkış harcı, sığınmacı ve mültecilerin Türkiye'deki ikametleri süre-since ödemek zorunda oldukları bir ücrettir. Türkiye'de geçici ikamet izni alan bir mülteci-nin, Türkiye'de çalışan yabancı bir şirket mü-dürü ile aynı ikamet ücretini ödemek zorunda kalmasını eleştiren sivil toplum örgütleri bu harcın kaldırılmasını talep etmektedir. Çıkış harcı uygulamasının kaldırılması, Türkiye'de çalışma izni edinemeyen ve kısıtlı maddi ola-naklarla hayatlarını idame ettirmeye çalışan

sığınmacıların yükünü hafifletmek açısından da önemlidir. Avrupa'da Türkiye'den başka yalnızca bir ülkede bulunan bu uygulamadan vazgeçilmesi, Türkiye'nin insan hakları alanındaki itibarını yükseltmesini ve yabancılara karşı misafirperverliğini kanıtlamasını da sağlayacaktır.

Daha genel planda düşünülmesi gereken bir diğer konu da, göçmen ve sığınmacılarla çalışan kolluk kuvvetleri, sınır ve ikamet memurlarına bu alanlarla ilgili eğitim verilmesidir. Yetkili kişilere göç ve iltica konusunda bilgilendirme yapılması, sınır bölgelerinden büyük kentlere, sürecin farklı aşamalarıyla ilgili bilgi sahibi olmalarını, böylece daha sağlıklı kararlar almalarını sağlayabilir.

Türkiye'de mültecilerle ilgili bir diğer konu uydu kent uygulamasıdır. İçişleri Bakanlığı'nın büyük kentlerdeki yığılmayı engellemek ve kurumların iş yükünün yerel yönetimlerle paylaşılmasını sağlamak açısından tercih ettiği bu yeni uygulama, sığınmacılar açısından bazı sıkıntılara neden olmaktadır. Sığınmacılar iltica başvurularının değerlendirilme süresince uydu kentler yerine, kozmopolit yapısı sayesinde daha kolay adapte oldukları ve iş olanaklarının daha gelişmiş olduğu İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlerde beklemeyi tercih etmektedirler. Sığınmacıların uydu kentlerde halkla kaynaşması ve geçimlerini sağlayabilmek için yasal çalışma izni alabilmeleri, bunun için de yerel yönetimler, sosyal güvenlik mekanizmaları ve sivil toplum örgütlerinin bilgilendirilmesi ve göçmenlere duyarlı yerel politikalar geliştirilmesi gerekmektedir.

Son 10 yıldır göç ve iltica alanında giderek sayıları artan ve önemli bir aracı rolü üstlenen sivil toplum kuruluşları, önceki bölümlerde anlatıldığı gibi devlet ve BMMYK süreçlerine eklenir hale gelmiştir. Göçmen ve mülteciler alanında çalışan dernek ve benzeri kurumların desteklenmesi sayesinde olası gerilimlerin hafifletilmesi ve sorunların çözülmesi mümkün olacaktır. Ayrıca sivil toplum kuruluşlarıyla belediyeler arasındaki iletişimin güçlendirilmesi ve paydaşlıklar kurulması göçmen ve mülteci

meselesinin yönetiminde kolaylaştırıcı bir rol oynayacaktır.

Sonuç olarak, Irak'tan Türkiye'ye göç çeşitli alanlarda sıkıntılar yaratmakla birlikte, bunların çözümü için sınırları güvensizlik ortamından kaçan kişilere kapatmak yerine, sivil aktörleri süreçlere dâhil eden daha kapsayıcı politikalar geliştirmek gerekmektedir. Göç sayesinde iki ülke arasındaki ticari, siyasi, sosyal ve kültürel ilişkiler geliştiği unutulmamalıdır. İlişkilerin geliştirilmesinde şüphesiz diaspora grupları önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye-Irak ilişkilerinde 20. yüzyılın başından beri önemli bir rol üstlenen Türkmen derneklerinin başlıca faaliyetleri arasında diaspora siyaseti olması da bunun bir kanıtı olarak gösterilebilir. Ancak sadece Türkmenlerle değil, Iraklı diğer grup ve derneklerle de diyalog kurulması Türkiye'nin Irak'la ilişkilerinin güçlendirilmesini sağlayacaktır.

İki ülke arasındaki bağı geliştirecek en önemli unsurlardan biri göçmenlerdir. Irak'tan ayrılmak zorunda kalmış kişilerin ülkeleriyle bağlarını koruyabilmesi için Irak'a gidip gelebilmeleri önemlidir. Iraklı göçmenlerin Türkiye'ye yasal olarak giriş çıkışları ve kalışlarının kolaylaştırılması iki ülke arasında malların ve fikirlerin dolaşımını da hızlandıracaktır. İki ülke arasında sık ve rahatça seyahat edebilecek kişiler karşılıklı ilişkilerin gelişmesini mümkün kılacaktır. Bu özellikle, son yıllarda Türkiye'de ikamet izni almakta zorluk çeken Türkmenler için geçerlidir.

SONUÇ

Irak'ta bitmek bilmeyen çatışma ve şiddet ortamı, istikrarlı bir siyasi ve ekonomik yaşam kurulamaması, ülke dışına göçün devam etmesine neden olmaktadır. Uzun yıllardır devam eden bu süreç sonunda, pek çok aile ve topluluk geride hiçbir üyesi kalmamacasına Irak'ı terk etmiş veya baskılar sonucu ülke içinde yer değiştirmek zorunda bırakılmıştır. Bu göçün hâlihazırda en bariz etkilerinden biri Irak'ın

etnik ve dini çeşitliliğinin yok olması; ülkede mekânsal açıdan ayrılmış, toplumsal olarak parçalanmış bir yapının ortaya çıkması olmuştur. Bir başka önemli etki ise, eğitilmiş ve orta sınıf meslek sahibi kişilerin gerek genel çatışma ortamı gerek doğrudan kendilerine yapılan saldırılar yüzünden ülkeyi terk etmek zorunda kalmasıyla Irak'ın yetişmiş insan birikimini kaybetmesi olmuştur. Oysa bir ülkenin hem siyaseten, hem ekonomik ve toplumsal açıdan istikrar kazanmasında en önemli etkenlerden

biri orta sınıfların ve eğitilmiş nüfusun oranıdır. Irak'ın geleceği tartışılırken sıklıkla göz ardı edilen ve telafisi on yıllar sürecek bu "insan kapasitesi kaybı" Irak'ın yeniden inşası sürecinde en çok sıkıntı yaratacak unsurlardan bir olacaktır. Bu göç Irak'ın toplumsal dengeleri açısından önemli bir kayma yaratmaktadır. Irak'ın kentli, eğitilmiş, meslek sahibi nüfusu komşu ülkelere kaçarken, ortaya çıkan tablo Irak'ın geleceği açısından çok da umut verici olmayan bir demografik, siyasi ve sosyo-ekonomik değişime işaret etmektedir.

DİPNOTLAR

- 1 Sığınmacılarla ilgili sayısal verilerin her kaynaktan farklı verildiğini, dolayısıyla da çok güvenilir olmadıklarını belirtmek gerekir. Dönemin Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz Eylül 1988'de Türkiye'ye sığınan Iraklıların sayısının 62 bin 920 olduğunu açıklamıştı. ("İrak'a Sıcak Takip İzni Yok" *Cumhuriyet*, 6.9.1988.) Mesut Yılmaz'ın açıklamasından 3 gün önce gazetelerde sığınmacı sayısının yaklaşık 120 bin olduğu yazılmıştı. ("Kürtlere Çadırkent" *Cumhuriyet*, 4.9.1988). Daha sonra Türk yetkililer de, bu sayının 117 bin olduğunu ve bunların 51 bin 542'sinin sınır bölgesindeki kamplara yerleştirildiğini duyurdu (Kaynak 1992, 45-47). Farklı kaynaklardaki verileri incelediğimizde 1988'de Türkiye'deki Iraklı sığınmacıların sayısının yaklaşık 100 bin olduğunu söyleyebiliriz.
- 2 Bu ambargonun yol açtığı ağır yoksullaşmanın gündelik hayattaki etkileri ve Iraklı kadınların deneyimlerine dair Nadje Al-Ali'nin çalışması çarpıcı örnekler sunmaktadır (Al-Ali, 2009).
- 3 Bir karşılaştırma imkânı sunması açısından, aynı yıl Türkiye'de BMMYK tarafından üçüncü bir ülkeye yerleştirilen İranlı sayısının bin 83 olduğunu hatırlatalım. UNHCR, "2005 Global Refugee Trends", UNHCR yayınları, Cenevre, 2006.
- 4 Londra merkezli Opinion Research Business (ORB) ve Independent Institute for Administration and Civil Society Studies'in (IIACSS) ortak araştırmasının sonuçlarıyla ilgili haber için bkz. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=246146>
- 5 Iraq Body Count adlı bağımsız kuruluşa göre, sivil ölümleri açısından en kötü yıl Mart 2006- Mart 2007 arasındaki işgalin dördüncü yılı olmuştur. <http://www.iraqbodycount.org/analysis/numbers/year-four/>. Ayrıca bkz. (Al-Ali, 2009; 259-293).
- 6 UNHCR, *Resettlement of Iraqi Refugees*, 12.3.2007
- 7 Türkçede « grup halinde mülteci statüsü belirleme » olarak tanınan *prima facie* uygulaması, büyük ölçekli bir iltica akınında, dosyaları tek tek incelemeyen herkesin mülteci sayılması demektir. Mülteci statüsünün bu şekilde verilmesi, kişisel statü belirleme işlemi yapılmadan grup halinde koruma ve yardım ihtiyaçlarının karşılanmasını mümkün kılar.
- 8 New York Times'da yayınlanan bir habere göre, 2003'den beri ABD'ye yerleşen 30 bin Iraklı arasında, yaklaşık bin 500 kişi mülteci olarak kabul edildi. Irak'taki krizin başlıca sorumlularından biri olmasına rağmen bu kadar az mülteci kabul eden ABD'nin aksine, İsveç 2003'ten beri 40 ila 80 bin arası Iraklıya kapılarını açtı. Sadece 2007'de İsveç'e iltica eden Iraklıların sayısı 18 bin idi. Ancak, hızla artan mülteci nüfusu karşısında tedirgin olan İsveç de 2008'de daha sıkı bir kabul politikası uygulamaya başladı. "Iraqi Refugees Find Sweden's Doors Closing" *The Washington Post*, 10.4.2008; "Iraqi Immigrants Face Lonely Struggle in U.S.", *New York Times*, 12.8.2009; "U.S. to Allow 7,000 Iraqi Refugees", Elise Labott, CNN, 15 Şubat 2007, <http://edition.cnn.com/2007/POLITICS/02/14/us.iraq.refugees/index.html>
- 9 U.S Citizenship and Immigration Services, "Iraqi Refugee Processing Fact Sheet", 11.2.2009.
- 10 "Iraqi Refugees: Resettle the Most Vulnerable", *Refugees International*, 16.1.2007
- 11 Mülteci kabul eden ülkeler, son yıllarda başvuruda bulunanlara tam mülteci statüsü vermek yerine "insani koruma statüsü" adı altında sosyal ve ekonomik yükümlülükleri daha az olan bir statü vermeyi tercih etmektedir.
- 12 UNHCR, *Statistiques sur les Iraquiens déplacés dans le monde*, 2007 <http://www.unhcr.fr/cgi-bin/texis/vtx/home/opendoc.pdf?tbl=SUBSITES&id=470387fc2>
- 13 "La Syrie appelle à une solution à la question des réfugiés irakiens", *Le Quotidien du Peuple*, 2.8.2007.
- 14 "Bam Ki Moon'dan Irak'a komşu ülkelere çağrı", 17.04.2007, Voice of America-News, <http://www.voanews.com/turkish/archive/2007-04/2007-04-17-voa19.cfm?moddate=2007-04-17>
- 15 Güvenlik güçlerine yakalanmadan Türkiye'den geçmeyi başaran pek çok göçmen olduğu da açıktır. BM kaynaklarına göre Avrupa ülkelerinde 1996'da iltica talebinde bulunan 22 bin Iraklı Kürt bulunuyordu ve çoğu Avrupa'ya giderken Türkiye'den geçmişti.

- 16 "Kürt Göçü Durmuyor" *Özgür Bakış*, 14.3.2000; "Kürt mülteciler İtalya Sahilinde" *Yeni Gündem*, 21.7.2000; "İtalya'da 250 Mülteci Daha" *Yeni Gündem*, 13.8.2000; "Sessiz Ama Büyük Göç," *Yeni Gündem*, 19.9.2000.
- 17 28 Temmuz 1951 yılında Birleşmiş Milletler Mültecilerin Statüsü ve Vatsansız Kişilere dair Konferans sonucu Mültecilerin Statüsüne dair Sözleşme'nin tam metni için bkz. http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/o_c_ref.htm
- 18 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin kabulüne kadar Türkiye'de iltica yasası yoktu. 2510 sayılı 1934 İskân Kanunu sadece "Türk kökeninden ve kültüründen gelen kişilerin" göçmen olabileceğini belirtiyordu. Bu kanunun 4. Maddesi Türk kültürüne bağlı olmayanların, anarşistlerin, casusların, göçbelerin ve çingenelerin Türkiye'de yerleşmesinin kabul edilmeyeceğini belirtiyordu (Kirişçi, 2000).
- 19 Bu yönetmeliğin tam ismi "Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik"tir.
- 20 *BMMYK*, <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home/openssl.pdf?tbl=PUBL&id=4371d1a90&page=home>
- 21 Eğitim amacıyla gelenler arasında, Türkiye'ye yerleşenler dışında iki gruptan daha bahsetmek gerekir. Bunlar Irak'a dönenler ve transitlerdir. Gelen öğrencilerin bir kısmı eğitimleri bitince Irak'a dönmüştür. Bu kişilerin bir kısmı daha sonra çoğunlukla ticari faaliyetler için Türkiye'ye gidip gelmeye devam etmiştir. Transitlerse, Türkiye'deki eğitimlerinden sonra üçüncü ülkelere gidenlerdir. Arapça ve Türkçe bilmeleri ve diploma sahibi olmaları sayesinde Birleşik Arap Emirlikleri ve Libya gibi ülkelerdeki Türk şirketlerinde çalışmışlardır. Ayrıca daha az sayıda da olsa, Avrupa'ya yerleşen Türkmenler de bulunmaktadır.
- 22 "Iraqis worldwide celebrate landmark vote" (Dünya çapında Iraklılar sınırtaşı seçimi kutluyor) <http://www.cnn.com/2005/WORLD/meast/01/28/iraq.ypat.voting/index.html>. Avustralya (11.806); Kanada (10.957), Danimarka (12.983); Fransa (1.041); Almanya (26.416); İran (60.908); Ürdün (20.166); Hollanda (14.725); İsveç (31.045); Suriye (16.581); Türkiye (4.187); BAE (12.581); İngiltere (30.961); Amerika (25.946). Bkz. BBC, 28.01.2005 http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4215393.stm
- 23 "Türkiye'deki Iraklılar Seçime İlgi Göstermiyor" *Zaman*, 19.01.2005; "Türkiye'deki Türkmenler, Kerkük'ün Geleceğini Etkileyecek Sürece İlgisiz" *Zaman*, 23.01.2005.
- 24 2007 sonrası, Bağdat'tan gelenler arasında havayolunu tercih edenlerin sayısı dikkat çekici derecede yüksektir. Uçak biletlerinin 700-800 dolar olması, özellikle ailece seyahat edenler için ciddi bir birikim gerektirmektedir.
- 25 "Türkiye'de Mültecilik ve Sığınma Başvurusu, Helsinki Yurttaşlar Derneği, <http://www.hyd.org.tr/multecielkitabi/kitap3.asp?idm=mands>

KAYNAKÇA

- AL-ALİ Nade (2009), 1948'den bugüne Iraklı kadınların anlatılmayan öyküsü, İletişim Yayınları, İstanbul.
- AL-TIKRİTİ Nabil (2008), "US policy and creation of a sectarian Iraq", Iraq's Refugee and IDP Crisis: Human Toll and Implications, Middle East Institute, Washington DC, sf.16-18.
- APAP Joanna, CARRERA Sergio ve KİRİŞÇİ Kemal (2005), EU-Turkey Relations in the Pre-Accession Period: Implementing the Schengen Regime and Enhancing Border Control, CERP report.
- ASLAN Mustafa ve PEROUSE Jean-François (2003), "İstanbul: le comptoir, le hub, le sas et l'impasse", Revue Européenne de Migrations Internationales, cilt.19, no.3, sf.173-204.
- BAYRAKTAR Damla (2008), La Politique de Diaspora parmi les Turcs d'Irak, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi.
- CHATELARD Géraldine (2002), "Jordan as a Transit Country: semi-protectionist immigration policies and their effects on Iraqi forced migrants", working paper no.61, Robert Schuman Centre for Advanced Studies European University Institute.
- CHATELARD Géraldine (2005), "L'émigration des Irakiens de la guerre du Golfe à la guerre d'Irak (1990-2003)", H. Jaber ve F. Metral (ed.), Mondes en mouvements: Migrants et migrations au Moyen-Orient au tournant du XIXe siècle, içinde IFPO, Beyrouth.
- DANIŞ Didem (2008), "Re-communitarization en route: Iraqi Christian Transit Migrants in Istanbul", Viewpoints Special Edition, Iraq's Refugee and IDP Crisis: Human Toll and Implications, The Middle East Institute, Washington DC, sf.23-25.
- DANIŞ Didem (2009a), "Irak'tan Uzağa: 1991 sonrası Irak'tan dışarı göç" Ortadoğu Analiz, cilt.1, no.6, Haziran 2009.
- DANIŞ Didem (2009b), "Arap Dayanışması Çözülürken: Suriye, Ürdün ve Lübnan'da Iraklı Mülteciler", Ortadoğu Analiz, cilt.1, no.9.
- DANIŞ Didem ve PARLA Ayşe (2009), "Nafile Soydaşlık: Irak ve Bulgaristan Türkleri Örneğinde Göçmen, Dernek, Devlet", Toplum ve Bilim, no.114, sf.131-158.
- DANIŞ Didem, PEROUSE Jean François ve TARAİGHİ Cherie (2009), "Integration in Limbo: Iraqi, Afghan and Maghrebi Migrants in Istanbul", A. İçduygu ve K. Kirişçi (ed.), Land of Diverse Migrations, içinde İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- DUMAN Bilgay (2010), Türkiye'ye Yönelik Türkmen Göçü ve Türkiye'deki Türkmen Varlığı, ORSAM, Rapor No.19.
- EGM (2001), Dünyada ve Türkiye'de Yasadışı Göç, Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü, Yabancılar Hudut İltica Dairesi Başkanlığı.
- ERDER Sema (2000), "Uluslararası Göçte Yeni Eğilimler: Türkiye 'göç alan' ülke mi?", F. Atacan, F. Er-can, M. Türkay ve H. Kurtuluş (ed.), Mübaccel Kiray İçin Yazılar, içinde Bağlam, İstanbul, sf.235-259.
- FAİST Thomas (2003), Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar, Bağlam yayınevi, İstanbul.
- HIRO Dilip (2003), Iraq: A report from the Inside, London : Grante Books.
- HÜRMÜZLÜ Erşat (2006), Irak'ta Türkmen gerçeği, Kerkük Vakfı İktisadi İşletmesi, İstanbul.

İÇDUYGU Ahmet (2003). Irregular Migration in Turkey, IOM Migration Research Series, Genova.

KAYNAK Muhteşem (1992), The Iraqi Asylum Seekers and Türkiye (1988-1991), Tanmak, Ankara.

KİRİŞÇİ Kemal (1993), "Provide Comfort and Turkey: Decision Making for Refugee Assistance", Low Intensity Conflict and Law Enforcement, cilt.2, no.2, sf.227-253.

KİRİŞÇİ Kemal (1994), "Refugee Movements and Turkey in the Post Second World War Era", ISS/ POLS, İstanbul : Boğaziçi University Research Papers, sf.95-101.

KİRİŞÇİ Kemal (1996). "Is Turkey Lifting the Geographical Limitation? The November 1994 Regulation on Asylum in Turkey", International Journal of Refugee Law, cilt.8, no.3, sf.252-279.

KİRİŞÇİ Kemal (2000). "Disaggregating Turkish Citizenship and Immigration Practices", Middle Eastern Studies, cilt.36, no.3, sf.1-22.

KİRİŞÇİ Kemal (2001), "UNHCR and Turkey: Cooperating towards an improved implementation of the 1951 Convention on the Status of Refugees", International Journal of Refugee Law, cilt.13, no.1/2.

LAFOURCADE Fanny (2001), Stratégies de Survie en Irak : l'exemple de l'institution universitaire, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Institut d'Etudes Politiques de Paris.

LOGAN Joseph (2008) , "From exile to peril at home: returned refugees and Iraq's displacement crisis", Iraq's Refugee and IDP Crisis: Human Toll and Implications, Middle East Institute, Washington DC, sf.33-35.

SAATÇI Suphi (2004), Hasretin Adı Kerkük, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul.

ŞİMŞİR Bilal N. (2004), Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

UNHCR (2000), The State of the World Refugees: Fifty Years of Humanitarian Action, Oxford University Press.

UNHCR (2006), "2005 Global Refugee Trends".

UNHCR (2007), Resettlement of Iraqi Refugees.

ORSAM AKADEMİK KADROSU

Hasan Kanbolat	Başkan
E. Tümğ. Armağan Kuloğlu	Başdanışman
Habib Hüzmüzlü	Ortadoğu Danışmanı
Doç. Dr. Özlem Tür	Danışman & Ortadoğu Etütleri Editörü
Doç. Dr. Harun Öztürkler	Ortadoğu Ekonomileri Danışmanı, Afyon Kocatepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Veysel Ayhan	Basra Körfezi Danışmanı, Abant İzzet Baysal Üniversitesi U.İ.B.
Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen	Ortadoğu Danışmanı, Ahi Evran Üniversitesi U.İ.B. Başkanı
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Şahin	Ortadoğu Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Kürşad Turan	Danışman, Diaspora Çalışmaları, Ortadoğu Analiz Editörü
Dr. Didem Danış	Danışman, Göç ve Iraklı Mülteciler
Dr. İlyas Kamalov	Avrasya Danışmanı
Bayram Sinkaya	Ortadoğu Danışmanı
Bilgay Duman	Ortadoğu Uzmanı
Ogün Duru	Yönetici Editör
Oytun Orhan	Ortadoğu Uzmanı
Sercan Doğan	Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
Selen Tonkuş	Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
Nebahat Tanrıverdi.O	Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
Fatma Yaycı	Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
Nazlı Ayhan	Uzman Yardımcısı, Projeler
M. Serdar Çarhoğlu	Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
Uğur Çil	Uzman Yardımcısı, Ortadoğu

ORSAM DANIŞMA KURULU

Dr. İsmet Abdülmecid	Irak Danıştay Eski Başkanı
Prof. Dr. Muhamad Al Hamdani	Irak'ın Ankara Büyükelçiliği Kültür Müsteşarı
Prof. Dr. Dorayd A. Noori	Irak'ın Ankara Büyükelçiliği Kültür Müsteşarı Yardımcısı
Hasan Alsancak	BP & BTC Türkiye, Enerji Güvenliği Direktörü
Prof. Dr. Meliha Benli Altunışık	ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
Prof. Dr. Tayyar Arı	Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
Prof. Dr. Ali Arslan	İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü
Doç. Dr. Ersel Aydınli	Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
Prof. Dr. Hüseyin Bağcı	ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü
İtir Bağdadi	İzmir Ekonomi Üniversitesi U.İ.B. ve AB Bölümü Öğr. Gör
Prof. Dr. İdris Bal	Polis Akademisi ve Turgut Özal Üniversitesi U.İ.B.
Kemal Beyatlı	Irak Türkmen Basın Konseyi Başkanı
Barbaros Binicioğlu	Ortadoğu Ekonomileri Danışmanı
Prof. Dr. Ali Birinci	Türk Tarih Kurumu Başkanı
Doç. Dr. Mustafa Budak	Başbakanlık Devlet Arşivleri Gen. Md. Yrd
E. Hava Orgeral Ergin Celasin	23. Hava Kuvvetleri Komutanı
Doç. Dr. Mitat Çelikpala	TOBB ETU Uluslararası İlişkiler Bölüm Bşk.
Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya	İstanbul Şehir Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Volkan Ediger	İzmir Ekonomi Üniversitesi Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Cezmi Eraslan	Başbakanlık Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı, İ.Ü. Tarih Bölümü
Dr. Amer Hasan Fayyadh	Bağdat Üniv. Siyaset Bilimi Fakültesi Dekanı
Osman Göksel	BTC ve NABUCCO Koordinatörü
Timur Göksel	Beyrut Amerikan Üniversitesi Öğretim Üyesi
Büyükelçi Numan Hazar	Dışişleri Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanı
Doç. Dr. Pınar İpek	Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
Doç. Dr. Hasan Ali Karasar	Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
Arslan Kaya	KPMG, Yeminli Mali Müşavir
Dr. Hicran Kazancı	ITC Ankara Temsilciliği Dış İlişkiler Sorumlusu
İzzettin Kerküklü	Kerkük Vakfı Başkanı
Doç. Dr. Mustafa Kibaroglu	Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
Musa Kulaklıkaya	TİKA Başkanı
Doç. Dr. Erol Kurubaş	Kırıkkale Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
Prof. Dr. Mosa Aziz Al-Mosawa	Bağdat Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Mahir Nakip	Ahmet Yesevi Üniversitesi Rektör Vekili
Yrd. Doç. Dr. Tarık Oğuzlu	Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
Prof. Dr. Çınar Özen	Ankara Üniversitesi SBF U.İ.B.
Dr. Bahadır Pehlivan Türk	Hacettepe Üniversitesi U.İ.B.
Prof. Dr. Suphi Saatçi	Kerkük Vakfı Genel Sekreteri
Mehmet Şüküroğlu	Enerji Uzmanı
Doç. Dr. Oktay Tanrısever	ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü
Prof. Dr. Erol Taymaz	ODTÜ Ekonomi Bölümü Başkanı
Prof. Dr. Sabri Tekir	İzmir Üniversitesi İ.İ.B.F. Dekanı
Yrd. Dr. Kürşad Turan	ORSAM Danışmanı
Doç. Dr. Özlem Tür	ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü
Prof. Dr. Türel Yılmaz	Kırşehir Üniversitesi İ.İ.B.F.

ORTADOĞU ETÜTLERİ YAYIN KURULU

Meliha Benli Altunışık	ODTÜ
Bülent Aras	Işık Üniversitesi
Tayyar An	Uludağ Üniversitesi
İlker Aytürk	Bilkent Üniversitesi
Recep Boztemur	ODTÜ
Katerina Dalacoura	Londra Ekonomi Üniversitesi
F. Gregory Gause	Vermont Üniversitesi, ABD
Fawaz Gerges	Londra Ekonomi Üniversitesi
Ahmet K. Han	İstanbul Üniversitesi
Raymond Hinnebusch	St. Andrews Üniversitesi, Birleşik Krallık
Rosemary Hollis	City Üniversitesi, Birleşik Krallık
Bahgat Korany	Durham Üniversitesi, Birleşik Krallık
Peter Mandaville	George Mason Üniversitesi, ABD
Emma Murphy	Durham Üniversitesi, Birleşik Krallık

ORTADOĞU ANALİZ YAYIN KURULU

Prof. Dr. Meliha Benli Altunışık	ODTÜ U.İ.B. Başkanı
Hasan Kanbolat	ORSAM Başkanı
Doç. Dr. Hasan Ali Karasar	Bilkent Üniversitesi U.İ.B.
Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen	ORSAM Danışmanı, Ahi Evran Üniv. U.İ.B. Başkanı

Mithatpaşa Caddesi 43/4 Kızılay-Ankara-TURKEY
Tel: +90 (312) 430 26 09 Fax: +90 (312) 430 39 48
www.orsam.org.tr, orsam@orsam.org.tr